

La prosòdia del friülà en el marc de l'Atles Multimèdia de Prosòdia de l'Espai Romànic

Paolo Roseano

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

La prosòdia del friülà en el marc de l'Atles Multimèdia de Prosòdia de l'Espai Romànic

Paolo Roseano

Tesi presentada per optar
al grau de **Doctor en Lingüística** amb menció europea
en el programa de doctorat de *Lingüística i Comunicació*,
Bienni 2006-2008

Departament de Lingüística General,
Universitat de Barcelona,

sota la supervisió de

Dra. Ana Ma. Fernández Planas
Universitat de Barcelona

Universitat de Barcelona

Setembre de 2012

5. CAP A UNA DESCRIPCIÓ FONOLÒGICA DE L'ENTONACIÓ DEL FRIÜLÀ

Tal com passa en l'àmbit segmental, també en l'àmbit suprasegmental la relació entre fonètica i fonologia és estreta i bidireccional. D'una banda, de fet, la representació fonològica de les característiques segmentals i suprasegmentals d'una llengua s'ha de fonamentar necessàriament en la realitat acústica, és a dir, en una descripció rigorosa dels fets fonètics. D'altra banda, l'anàlisi acústica cobra sentit complet en el moment en què desemboca en un model més general –i, per tant, fonològic– capaç de descriure una llengua de la manera més econòmica, més eficaç i més adherent a la realitat.

Un dels objectius d'aquesta tesi, tal com s'ha esmentat a l'apartat 1.2.1.5.1, és justament el d'analitzar l'entonació de les frases declaratives neutres i interrogatives absolutes informatives del friülà; en primer lloc, des del punt de vista rigorosament acústic i fonètic, per a després passar, en segon lloc, mitjançant estadis progressius de simplificació i abstracció, a un nivell que s'acosti al màxim possible a una anàlisi de tipus fonològic. Les fórmules que s'han descrit al Capítol 3 i el resultat de les quals s'ha il·lustrat al Capítol 4 representen justament l'eina que permet de transformar els fets acústics (és a dir, els valors en Hz) en representacions abstractes dels esdeveniments tonals que caracteritzen els enunciats (és a dir, en un etiquetatge de tipus Mètric Autosegmental). En particular és l'etiquetatge que s'ha anomenat *profund* el que constitueix el punt de partida per a les reflexions que es porten a terme en aquest capítol i que pretenen esbossar una primera descripció del sistema entonatiu del friülà en termes fonològics a partir de les dades fonètiques analitzades prèviament.

5.1. Elements de la fonologia entonativa d'una llengua

La descripció de la fonologia entonativa d'una llengua, segons Pierrehumbert (1980: 10-11), ha d'incloure quatre elements, que són:

- 1) La descripció de les unitats entonatives i de les seves fronteres,
- 2) La representació mètrica del text,
- 3) L'inventari del tons fonològics (és a dir, dels tons que tenen funció distintiva),
- 4) Les regles d'implementació que expliquen com els tons fonològics es realitzen fonèticament.

L'anàlisi de les dades que s'han recollit per a aquesta tesi permet proposar unes hipòtesis per a cadascun dels punts que s'acaben d'esmentar.

5.1.1. Unitats entonatives

Les unitats entonatives que apareixen de forma clara al corpus que s'ha analitzat al Capítol 4 són, en ordre jeràrquic:

- 1) La frase entonativa (o *IP*, de l'anglès *intonational phrase*) que és la unitat fonològica més gran en què es pot dividir un enunciat. Està caracteritzada per tenir un tonema final.
- 2) La frase intermèdia (o *ip*, de l'anglès *intermediate phrase*), és la unitat fonològica que està per sota de la frase entonativa i que, en comparació amb aquesta, té menys autonomia prosòdica. Cada frase entonativa conté almenys una frase intermèdia i cada frase intermèdia presenta, almenys, un accent tonal.
- 3) La paraula prosòdica, que correspon amb un mot lèxic amb els seus clítics. Cada paraula prosòdica té un accent tonal.
- 4) El clíctic, que no té autonomia prosòdica.

Cal indicar que aquestes unitats entonatives no són de cap manera típiques del friülà només, sinó que existeixen en la majoria de llengües romàniques (vegeu Grice et al., 2005 per a l'italià; Estebas Vilaplana i Prieto, 2009 per al castellà; Prieto en premsa per al català; Frota en premsa per al portuguès).

5.1.2. Representació mètrica del text

La representació mètrica del text en friülà és diferent de la que Pierrehumbert (1980) proposa per a l'anglès. De fet, mentre en anglès l'assignació de les prominències depèn també de l'estructura en termes de peus mètrics, en friülà no hi ha cap evidència de l'existència d'un sistema semblant. Per tant, en principi es consideren prominents només les síl·labes que duen un accent lèxic i les síl·labes en posició final de frase entonativa o de frase intermèdia. També considerem prominent la posició inicial absoluta d'un enunciat, encara que –tal com es veurà a l'apartat següent– els tons que s'hi associen no semblen tenir un paper distintiu.

5.1.3. Inventari de tons fonològics

Les dades que s'han presentat als apartats des del 4.3.3.1 fins al 4.3.3.4, amb les integracions aportades a la secció 4.4, permeten de destacar la presència en friülà de sis accents tonals, un to de frontera inicial, un to de frontera intermèdia i tres tons de frontera final.

La Taula 5.1 conté la representació esquemàtica i l'etiqueta de cada accent tonal que s'ha trobat al corpus analitzat, així com un resum de les posicions més destacades on sol aparèixer. Òbviament, una anàlisi de més tipus oracionals podria revelar sens dubte que la majoria d'accents que apareixen a la Taula 5.1 poden ser emprats en altres contextos també.

Representació esquemàtica	Etiqueta	Contextos on sol aparèixer
	L*	Tonema de les frases interrogatives absolutes informatives
	L*+H	Pretonema de les frases declaratives neutres
	L+H*	Tonema de les frases exclamatives, de les frases amb focus correctiu, de les frases interrogatives confirmatòries ¹
	L+H*	Tonema de les frases interrogatives reiteratives ¹
	H+L*	Tonema de les frases declaratives neutres
	H*+L	Nucli del subjecte de les interrogatives absolutes SVO

Taula 5.1 – Representació esquemàtica, etiqueta i contextos d'aparició dels accents tonals.

¹ Aquestes frases no constitueixen part de l'anomenat corpus fix en el marc AMPER, però s'han treballat a l'apartat 4.4.

La Taula 5.2 conté la representació esquemàtica i l'etiqueta, així com un resum de les posicions més destacades on sol aparèixer cada to de frontera final trobat al corpus que s'ha analitzat. Òbviament, una anàlisi de més modalitats oracionals permetria descobrir que la majoria de tons de frontera que apareixen a la Taula 5.2 poden ser emprats en altres contextos també. Cal remarcar que l'anàlisi d'altres tipus oracionals com ara les interrogatives parcials o els vocatius podria segurament revelar l'existència d'altres tons de frontera final.

Representació esquemàtica	Etiqueta	Contextos on sol aparèixer
	L%	Final de les frases declaratives neutres, de les exclamatives, de les frases amb focus correctiu, de les interrogatives confirmatòries ²
	H%	Final de les frases interrogatives absolutes a totes les varietats (i, almenys aparentment, també de les declaratives al friülà central i oriental, representats per Beivars i Gradisca, respectivament)
	!H%	Final de les interrogatives absolutes estilitzades ²

Taula 5.2 – Representació esquemàtica, etiqueta i contextos d'aparició dels tons de frontera final.

La Taula 5.3 conté la representació esquemàtica i l'etiqueta, així com un resum de les posicions on apareix l'únic to de frontera inicial que s'ha trobat al corpus que s'ha analitzat. Tot i que no es pot excloure d'entrada, és força improbable que en friülà existeixin altres tons de frontera inicial; per tant, el to baix seria el to inicial per defecte. Amb altres paraules, sembla que en friülà no hi hagi cap contrast tonal en posició inicial absoluta de frase.

Representació esquemàtica	Etiqueta	Contextos on sol aparèixer
	%L	Inici de totes les frases

Taula 5.3 – Representació esquemàtica, etiqueta i contextos d'aparició del to de frontera inicial.

² Aquestes frases no formen part del corpus fix en el marc AMPER, però s'han descrit a l'apartat 4.4.

La Taula 5.4 conté la representació esquemàtica i l'etiqueta, així com un resum de les posicions més destacades on sol aparèixer l'únic to de frontera intermèdia que s'ha trobat al corpus analitzat. Cal destacar que l'anàlisi d'altres tipus oracionals, com ara les enumeracions declaratives, revelaria l'existència d'altres tons de frontera intermèdia, concretament el to alt (H-)³.

Representació esquemàtica	Etiqueta	Contextos on sol aparèixer
	L-	Final del subjecte de les interrogatives absolutes SVO

Taula 5.4 – Representació esquemàtica, etiqueta i contextos d'aparició del to de frontera intermèdia.

Com ja s'ha dit en aquest apartat, l'anàlisi de les declaratives neutres, de les interrogatives absolutes informatives i dels altres patrons descrits a l'apartat 4.3 no exhaurix la descripció de l'entonació del friülà, ja que existeixen altres modalitats oracionals l'estudi de les quals podria permetre d'ampliar l'inventari de tons⁴.

5.1.4. Regles d'implementació fonètica dels tons fonològics

A partir de l'observació de les regularitats que apareixen a les dades presentades al Capítol 4, podem inferir l'existència d'algunes regles que regeixen la implementació fonètica de les estructures tonals subjacents. Aquestes regles, idealment, han de tenir la capacitat d'explicar les regularitats en qüestió, i també les excepcions.

En general, s'observa que, en cada punt d'enquesta, les frases d'una modalitat oracional tenen la mateixa estructura entonativa. Aquesta regularitat es pot explicar a partir de

³ De fet, el treball de Roseano et al. (2011) analitza les enumeracions declaratives i troba un to de frontera alt (H-) al final de cada element de l'enumeració (amb exclusió, òbviament, de l'últim, al qual s'associa un to de frontera final i no pas intermèdia).

⁴ El treball de Roseano et al. (2011) analitza diferents modalitats oracionals (declaratives neutres, declaratives no neutres, exclamatives, preguntes absolutes, preguntes parcials, preguntes reiteratives, imperatius i vocatius) i permet d'afegir dos tons a l'inventari del friülà, que són H!H% i HL%, l'ús dels quals es limita als vocatius.

dues regles que podem considerar bàsiques. La primera regla bàsica d'implementació fonètica dels tons fonològics preveu que tots els tons subjacents s'han de realitzar superficialment. Aquesta regla, que es pot resumir com a MAX(T) (veg. Yip, 2004: 234-238), impedeix que hi hagi elisió de tons. Una segona regla bàsica, que seguint Myers (2004: 251-253) podem sintetitzar com a DEP(T), preveu que tots els tons que apareixen a la forma superficial han de tenir un corresponent a la forma profunda. Amb altres paraules, aquesta regla impedeix la inserció de tons que no estiguin presents a la forma profunda.

Tot i això, aquestes dues regles per si mateixes no poden explicar els casos de variació que s'han comentat a l'apartat 4.3.4 i d'altres que es presenten a continuació. Per exemple, s'observa que el to de frontera final H% de les interrogatives absolutes del corpus fix s'associa amb la vocal posttònica en el cas de les paraules planes i la postposttònica a les esdrúixoles (Figura 5.1), mentre que als mots aguts es realitza a la nasal final (Figura 5.2). Més en concret, a la Figura 5.1 es nota que el to baix L* es realitza clarament a la vocal de la síl·laba tònica del tonema, mentre el to de frontera alt H% es realitza a la fi de l'última vocal de l'enunciat. A la Figura 5.2, per contra, mentre el to baix continua estan associat a la vocal de la síl·laba tònica del tonema, el to final no s'associa amb cap vocal, sinó que es realitza al final de la consonant nasal que representa la coda de l'última síl·laba del mot. La primera conclusió que es pot treure de l'observació de la corba d'F0 de la Figura 5.2, per tant, és que en friülà els tons no s'associen necessàriament a una vocal, sinó que també es poden associar a un segment no-vocàlic (com pot passar també a altres llengües romàniques com el català i el castellà). De cara a les consideracions que es desenvoluparan més endavant en aquest apartat, és crucial observar que el segment nasal amb què s'associa el to de frontera final constitueix una mora.

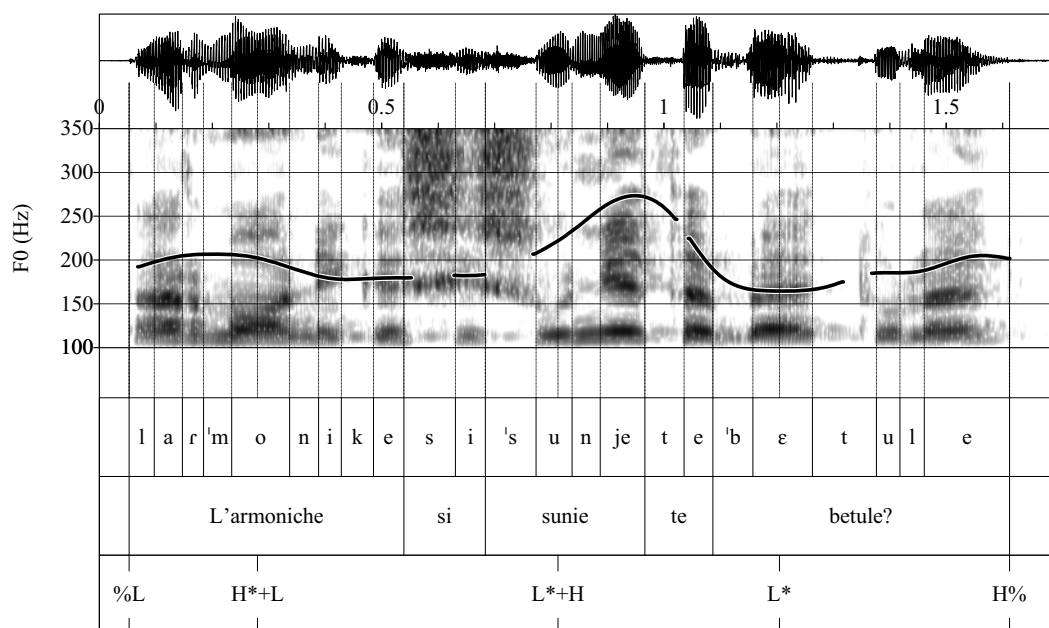

Figura 5.1 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema esdrúixol L'armoniche si sunie te betule? pronunciada per l'informant de Beivars.

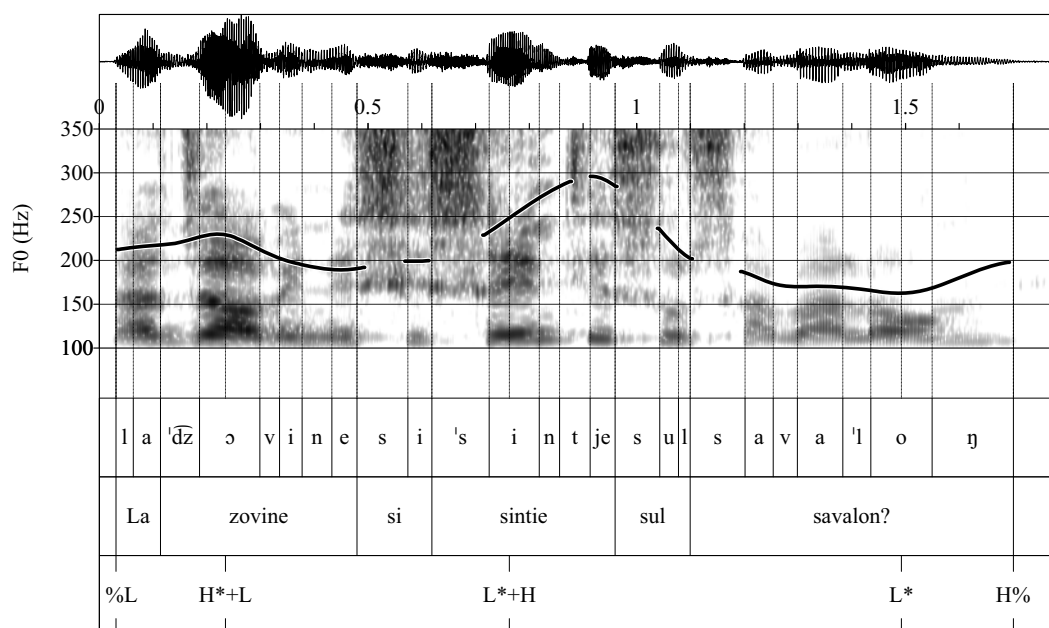

Figura 5.2 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema agut La zovine si sintie sul savalon? pronunciada per l'informant de Beivars.

Un altre exemple de la insuficiència de les dues regles bàsiques esmentades anteriorment és el que s'observa a les frases interrogatives que contenen vocals llargues. Si s'observa el perfil d'F0 a l'element verbal de les interrogatives que es presenten a les Figures 5.3 i 5.4, es nota una diferència important d'alineació dels pics tonals. De fet, si la vocal tònica del verb és breu (és a dir, monomoraica) com a la Figura 5.3, el pic d'F0 es troba al final de la vocal mateixa. Per contra, si la vocal tònica del verb és llarga (és a dir, si és bimoraica) com a la Figura 5.4, el pic d'F0 no està alineat amb el final de la vocal, sinó que es troba al mig de la mateixa (és a dir, al final de la que podem considerar la primera mora vocàlica). La primera conclusió que es pot treure de la comparació entre aquests diferents perfils d'F0 és que en friülà la composició moraica del nucli sil·làbic influeix sobre l'alineació dels tons. Una altra conclusió és que, com que les dues regles esmentades al començament d'aquesta secció no expliquen la diferència d'alineació que s'ha descrit, s'han de completar amb alguna altra regla que la justifiqui.

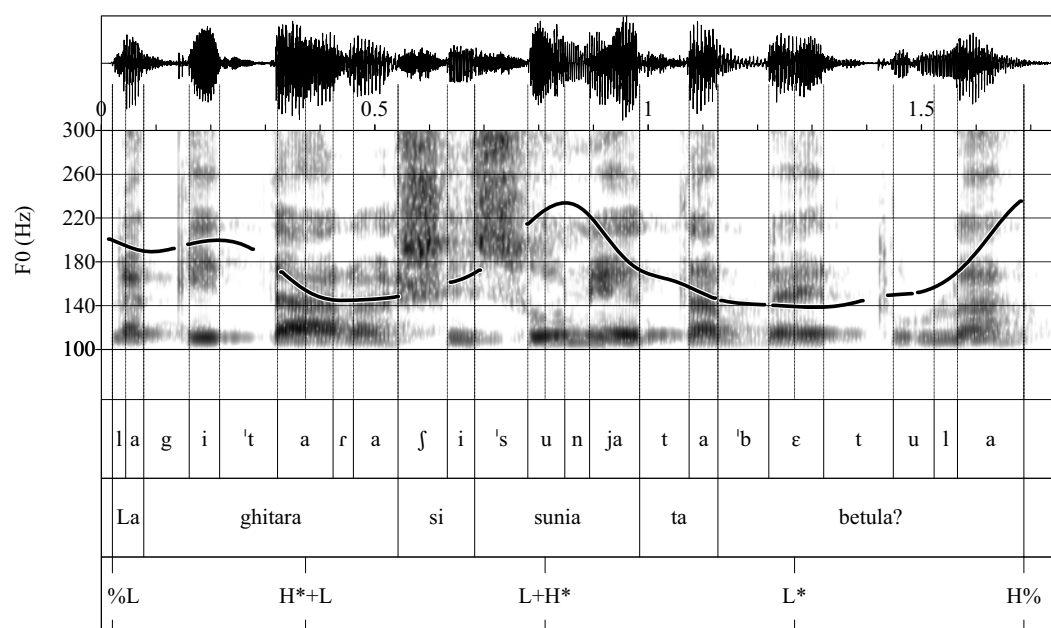

Figura 5.3 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb verb amb vocal tònica monomoraica La ghitara si sunia ta betula? pronunciada per l'informant d'Agrons.

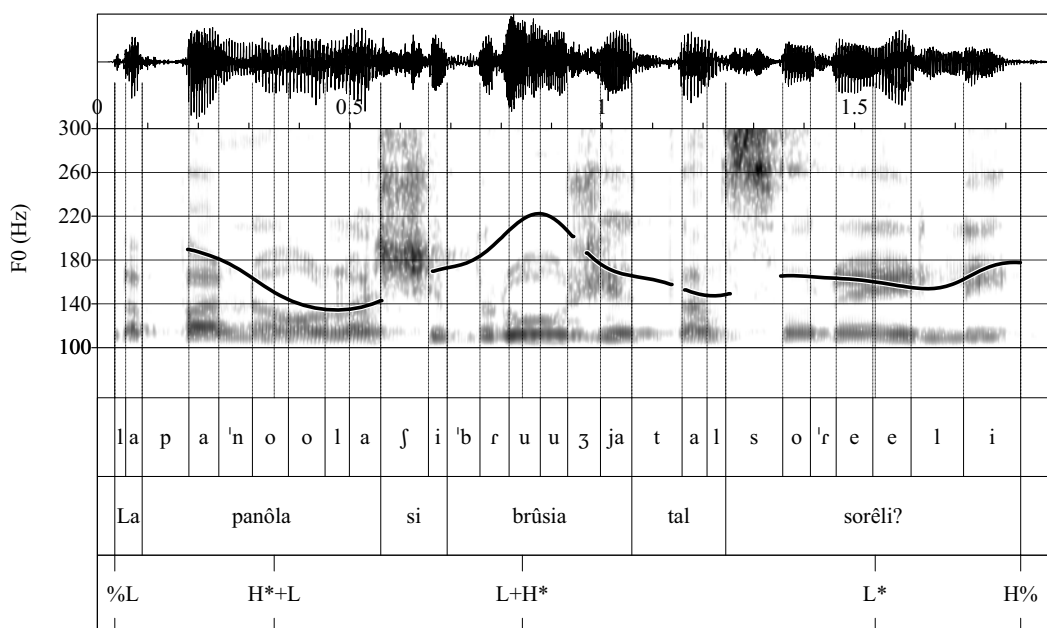

Figura 5.4 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb verb amb vocal tònica bimoraica La panôla si brûsia tal sorêli? pronunciada per l’informant d’Agrons.

Les diferències d’alineació dels tons que s’han vist a les Figures 5.1, 5.2, 5.3 i 5.4 suggereixen que, per descriure adequadament en termes fonològics les diferències que apareixen a les realitzacions fonètiques, es necessita definir quina és la unitat portadora de to en friülà (d’ara endavant TBU, de l’anglès *tone bearing unit*). Més en concret, el fet que una mora no vocàlica com la nasal final de la Figura 5.2 pot portar un to i el fet que a un nucli vocàlic bimoraic com el de la Figura 5.4 les dianes tonals s’associen amb la primera mora vocàlica porten a hipotetitzar que en friülà, tal com passa a algunes llengües tonals, la TBU sigui la mora. Per a la comprovació d’aquesta hipòtesi, es pot fer referència al principi enunciat per Moira Yip (2002: 73), segons el qual:

“if a language has both light mono-moraic and heavy bi-moraic syllables, and if these differ in the number of tones they can bear, so that mono-moraic syllables have only one tone but bi-moraic syllables can have two, then it must be the case that the TBU is the mora, not the syllable. [...] There are languages in which the TBU is not just any mora, but vocalic or sonorant moras only”.

Per validar aquesta hipòtesi, les frases contingudes al corpus fix no són suficients, ja que no hi apareixen totes les possibles estructures moraiques. Per aquest motiu, s'ha preparat un corpus *ad hoc* de dimensions reduïdes que en posició nuclear conté frases amb aquestes característiques:

- 1) Paraula plana amb síl·laba tònica monomoraica sense coda (*bruma*),
- 2) Paraula aguda amb nucli vocàlic bimoraic (*pesenâl*),
- 3) Paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i coda sonorant (*paneton*),
- 4) Paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i coda no sonorant (*persut*),
- 5) Paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i sense coda (*bacalà*).

Aquestes paraules han estat incloses en frases amb estructura SVO que s'han elicitat en dues modalitats. La primera modalitat és la interrogativa neutra (que, tal com s'ha descrit al Capítol 4, està caracteritzada per una configuració nuclear L* H%), mentre la segona modalitat és la declarativa amb focalització correctiva (que, tal com s'ha descrit a l'apartat 4.4, està caracteritzada per una configuració nuclear L+H* L%). Les frases interrogatives neutres d'aquest corpus fix *ad hoc* són les següents:

- 1) *La fantata si sporcchia cu la bruma?*
- 2) *La fantata si sentia sul pesenâl?*
- 3) *La fantata si sporcchia cul paneton?*
- 4) *La fantata si sporcchia cuntun persut?*
- 5) *La fantata si sporcchia cul bacalà?*

Les frases declaratives amb focalització correctiva d'aquest corpus fix *ad hoc* són:

- 1) *No. La fantata si sporcchia cu la bruma.*
- 2) *No. La fantata si senta sul pesenâl.*
- 3) *No. La fantata si sporcchia cul paneton.*
- 4) *No. La fantata si sporcchia cuntun persut.*
- 5) *No. La fantata si sporcchia cul bacalà.*

De cada frase s'han enregistrat tres repeticions al punt d'enquesta on es parla la varietat més conservadora de les quatre que s'estudien en aquesta tesi (és a dir, la d'Agrons). A les pàgines següents es presenten les figures que contenen l'oscil·lograma, l'espectrograma, la corba d'F0 en Hz, la transcripció fonètica, la transcripció ortogràfica i l'anotació entonativa d'una de les repeticions de cada frase.

La Figura 5.5 conté una realització que podem definir 'canònica' de la configuració nuclear L* H%. De fet, es nota que la vocal de la síl·laba tònica de l'últim mot es realitza en un to baix (L%), mentre el to de frontera final alt s'associa amb el final de l'última vocal de la paraula i la pujada comença ja a l'atac sonorant de la síl·laba posttònica. Per tant, cada vocal del tonema porta associat un to, que es realitza de manera transparent, tal com era d'esperar.

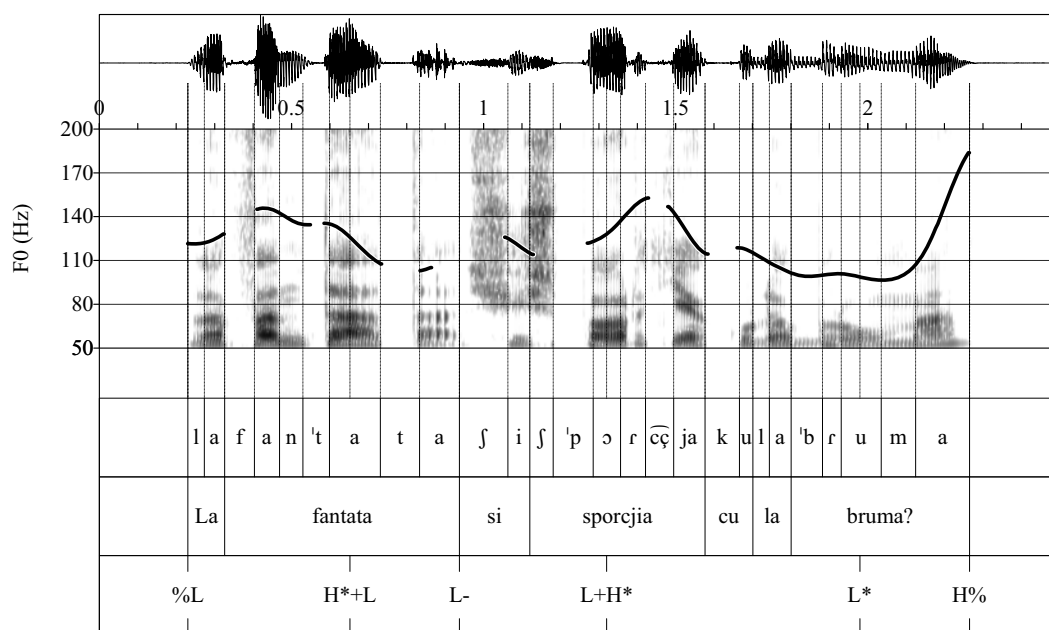

Figura 5.5 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema pla amb síl·laba tònica monomoraica sense coda La fantata si sporcjia cu la bruma? pronunciada per l'informant d'Agrons.

La Figura 5.6 conté una interrogativa absoluta el tonema de la qual està format per una paraula aguda amb nucli vocàlic bimoraic (*pesenâl*). S'observa que la primera mora vocàlica del nucli de la síl·laba accentuada (*-nâl*) es realitza en un to baix, mentre a la segona mora vocàlica ja comença la pujada que acaba al final de la coda sonorant del mot. Això indica que el to L* està associat només amb la primera mora vocàlica del nucli. De fet, si estigués associat amb totes dues mores vocàliques del nucli, la segona mora també s'hauria de realitzar com a baixa. Per tant, cal hipotetitzar que la TBU de L* no sigui la vocal sencera, sinó només la seva primera mora.

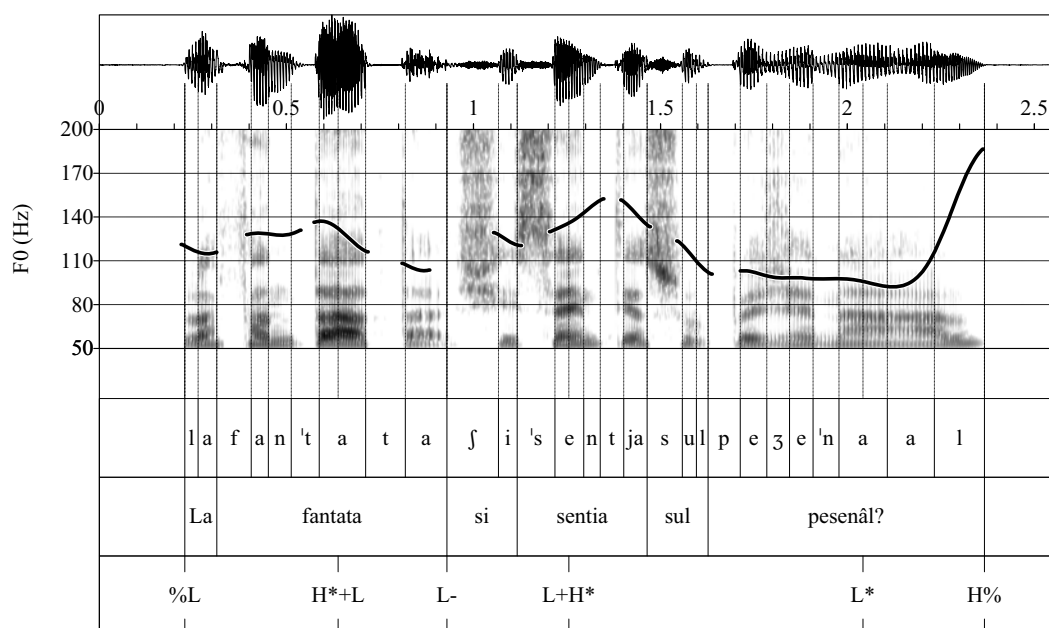

Figura 5.6 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema agut amb nucli vocàlic bimoraic *La fantata si sentia sul pesenâl?* pronunciada per l'informant d'Agrons.

La Figura 5.7 presenta un exemple de frase interrogativa absoluta amb un tonema format per una paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i coda sonorant (*paneton*). Es nota que la vocal tònica del tonema es realitza en un to baix, mentre la coda sonorant conté la pujada que finalitza amb el to de frontera final alt (H%). Això implica que la coda sonorant, que compta com una mora, pot tenir el paper de TBU.

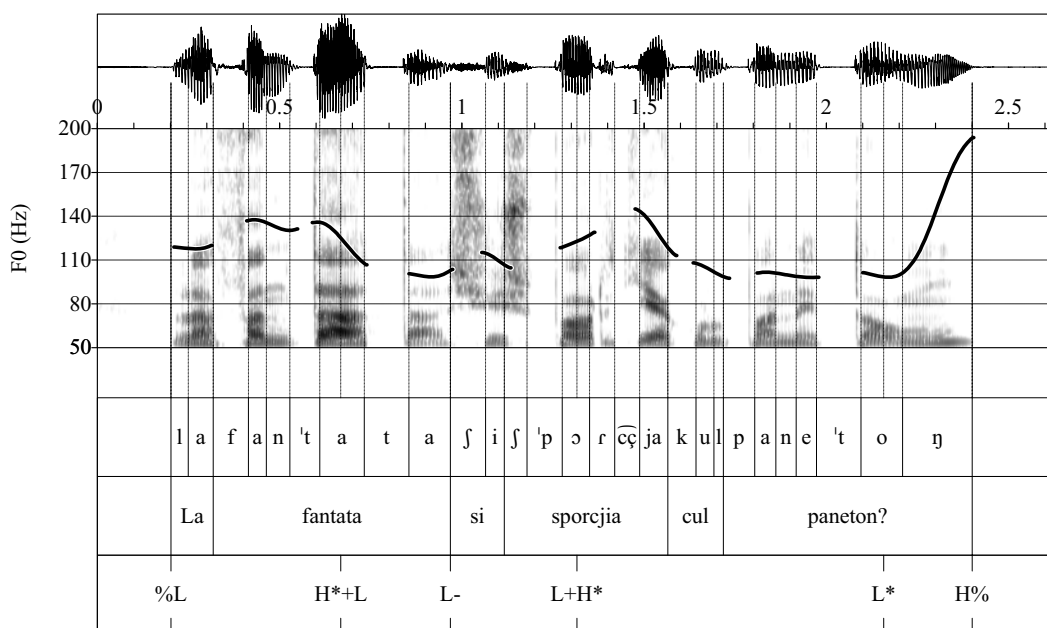

Figura 5.7 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i coda sonorant La fantata si sporcchia cul paneton? pronunciada per l’informant d’Agrons.

La Figura 5.8 conté un exemple d’interrogativa absoluta el nucli de la qual està format per una paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i coda no sonorant (*persut*). S’observa que a la vocal tònica de l’últim mot de l’enunciat l’F0 puja des del començament fins al final. Això es pot interpretar com a un fenomen de *compressió* tonal, en el qual dos tons diferents (el to L* que correspon amb l’accent lèxic i el to final de frase H%) es realitzen a l’espai reduït representat per un sol segment, en aquest cas la vocal [u]. A més, cal destacar que el to final alt ja no està associat amb el segment que ocupa la posició final absoluta del mot (és a dir, la consonant [t]), sinó que es realitza abans, és a dir, al final de la vocal tònica [u]. La diferència amb el cas de la Figura 5.7 on el to final es realitzava a la coda consonàntica sonorant, és evident. Aquesta diferència de realitzacions suggereix clarament que les consonants no sonorants no poden tenir la funció de TBU, tal com Yip (2002: 73) descriu per a algunes llengües tonals.

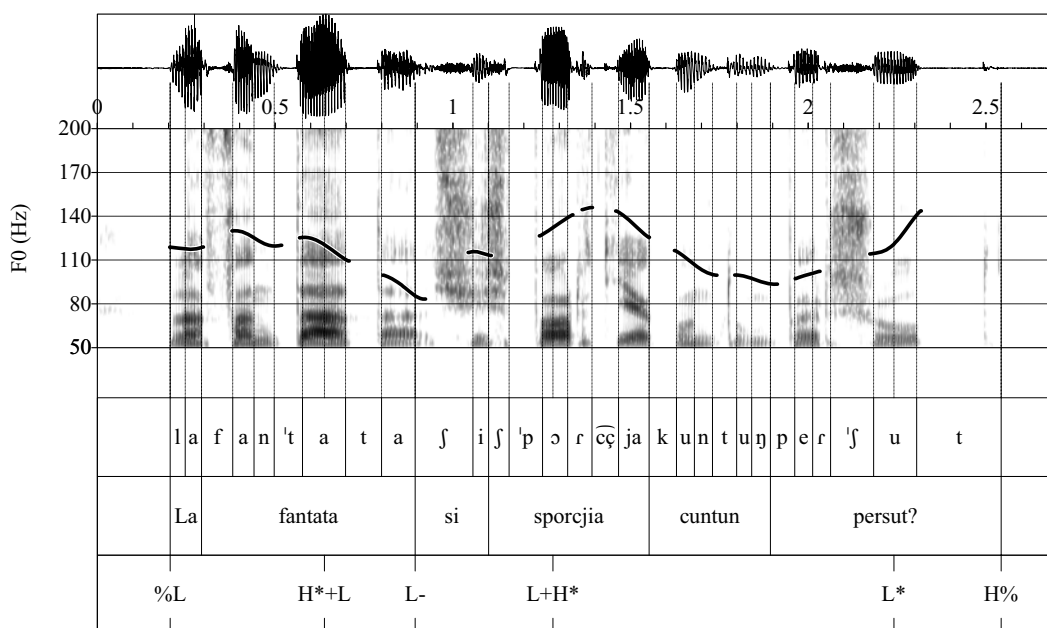

Figura 5.8 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i coda no sonorant La fantata si sporcchia cuntun persut? pronunciada per l’informant d’Agrons.

La Figura 5.9, finalment, presenta el cas d’una interrogativa absoluta acabada en paraula aguda amb nucli monomoraic i sense coda (*bacalà*). S’hi observa un perfil d’F0 semblant al de la Figura 5.8, és a dir una melodia on la corba puja des del començament fins al final de la vocal tònica. En aquest cas també sembla tractar-se d’un cas de *compressió* tonal en què dos tons diferents (el to L* de l’accent lèxic i el to de frontera final H%) es realitzen a l’espai reduït representat per un sol segment, en aquest cas la vocal [a].

L’anàlisi de les cinc frases interrogatives absolutes presentades a les Figures des de la 5.5 fins a la 5.9, per tant, permet de concloure en primer lloc que les TBU poden ser tant les mores vocàliques com les consonant sonorants (que són moraiques). En segon lloc, no poden ser TBU les consonants no sonorants. El procés de *compressió* que s’ha observat a les Figures 5.8 i 5.9 serà tractat amb més detall a l’apartat 5.1.4.2.

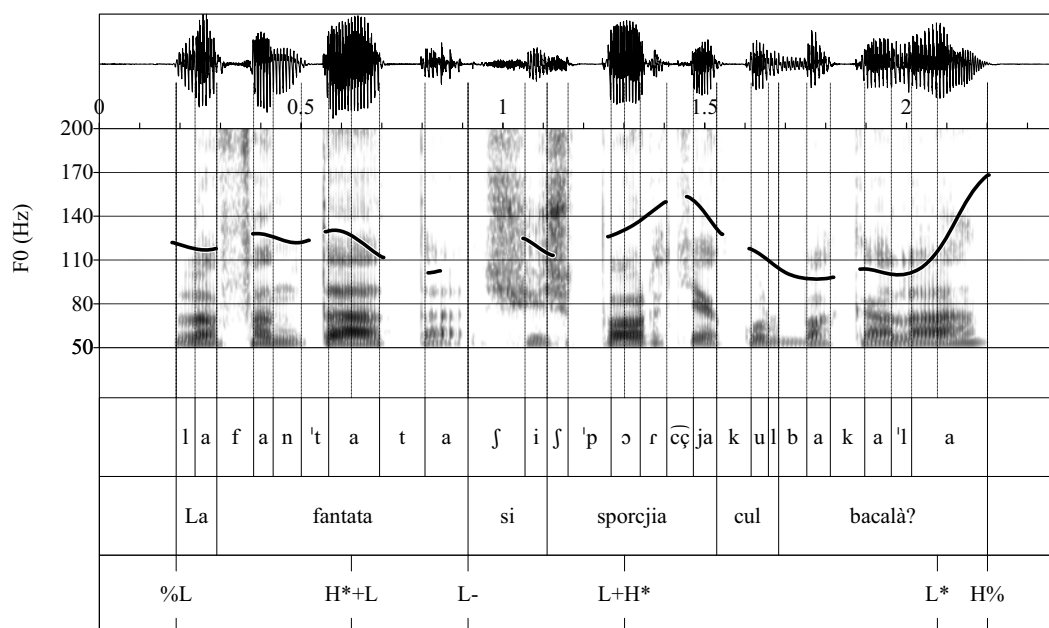

Figura 5.9 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i sense coda La fantata si sporcchia cul bacalà? pronunciada per l’informant d’Agrons.

La Figura 5.10 conté una realització que podem definir com a ‘canònica’ de la configuració nuclear L+H* L%. De fet, es nota que a la vocal de la síl·laba tònica de l’últim mot es realitza un ascens tonal respecte va la vocal pretònica (L+H*), la pujada del qual s’acaba al final de la vocal accentuada. Al temps mateix, el to de frontera final baix (L%) s’associa amb el final de l’última vocal de la paraula. Per tant, la primera vocal del tonema porta associat un accent bitonal, és a dir, caracteritzat per la presència de dues dianes tonals (la diana L i la diana H que formen l’estructura L+H*), mentre l’última vocal del mot només porta una diana (és a dir, la diana baixa que caracteritza el to de frontera L%). La deducció que es pot operar a partir d’aquesta observació és que en friülà una TBU (en aquest cas una mora vocàlica) no només pot portar associada una sola diana tonal com s’ha vist a les Figures des de 5.5 fins a 5.9, sinó que també en pot portar dues.

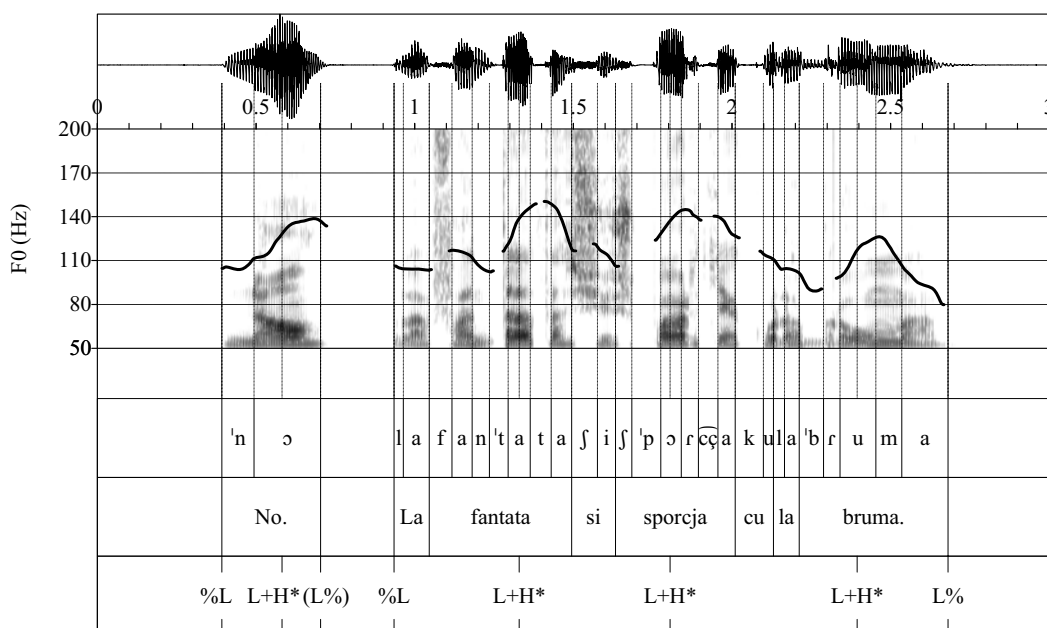

Figura 5.10 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema pla amb sil·laba tònica monomoraica sense coda No. La fantata si sporcja cu la bruma. pronunciada per l’informant d’Agrons.

La Figura 5.11 conté una frase declarativa amb focus correctiu el tonema de la qual està format per una paraula aguda amb nucli vocàlic bimoraic (*pensenâ*). S’observa que la pujada tonal que realitza l’accent L+H* té lloc a la primera mora vocàlica de la síl·laba accentuada, mentre a la segona mora vocàlica ja comença la baixada que finalitza en el to final baix associat amb la coda consonàntica. Aquesta observació permet confirmar que l’accent tonal L+H* només està associat amb la primera mora vocàlica del nucli⁵. De fet, si estigués associat amb totes dues les mores vocàliques del nucli, la segona mora també s’hauria de realitzar com a una pujada. Per tant, tal com s’ha comentat en relació amb la Figura 5.6, cal concloure que la TBU no és la vocal sencera, sinó només la seva primera mora. A més, el perfil d’F0 al llarg del tonema permet confirmar el que s’ha destacat en relació amb la Figura 5.10, és a dir, que en friülà a una TBU es poden realitzar dues dianes tonals.

⁵ Pel que permeten d’inferir les dades que es presenten a les Figures 10 i 11, sembla que en friülà –tal com passa en occità i en francès (Sichel-Bazin, 2009; Sichel-Bazin et al., 2012a)– l’alineació del to menador (*leading tone*) de l’estructura L+H* (és a dir, L) pot variar. En el cas del friülà sembla que aquesta variació pugui donar-se entre el començament de la TBU tònica i la TBU pretònica.

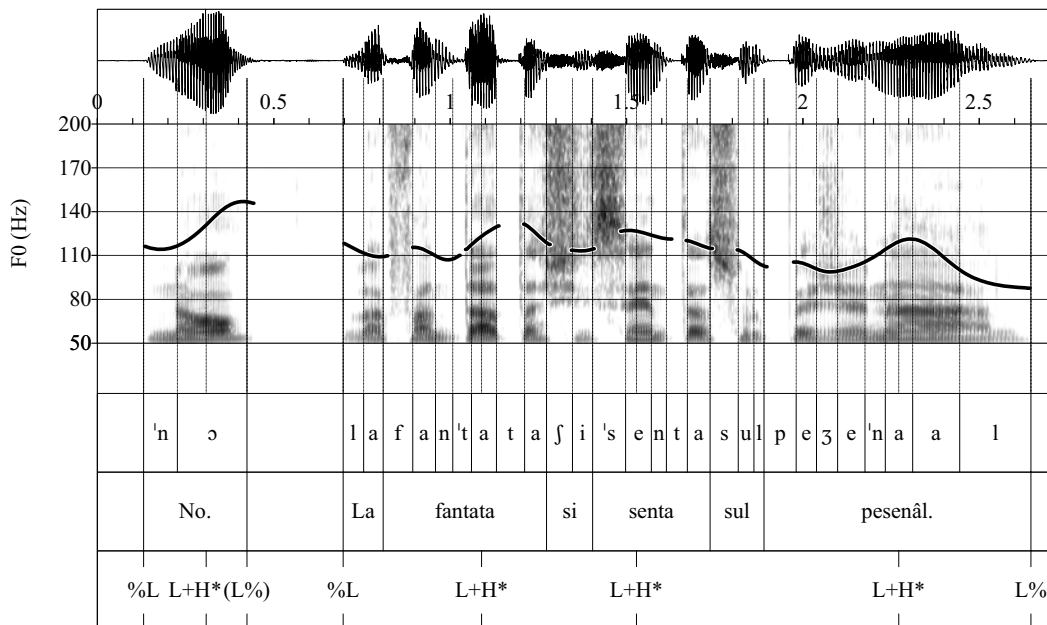

Figura 5.11 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic bimoraic No. La fantata si senta sul pesenâl. pronunciada per l'informant d'Agrons.

La Figura 5.12 conté un exemple de frase declarativa amb focus correctiu amb un tonema format per una paraula aguda amb nucli vocàlic monomoraic i coda sonorant (paneton). Es nota que a la vocal tònica del tonema es realitza la pujada que caracteritza l'accent tonal L+H* i que aquesta s'acaba al final de la mateixa vocal. A continuació, és a dir, a la coda sonorant, es realitza la baixada tonal que acaba a la fi de l'enunciat, en coincidència amb la fi de la coda sonorant. De manera semblant al que s'ha observat per a la frase de la Figura 5.7, en aquest cas també es pot concloure que una consonant sonorant, que conta com una mora, pot tenir la funció de TBU.

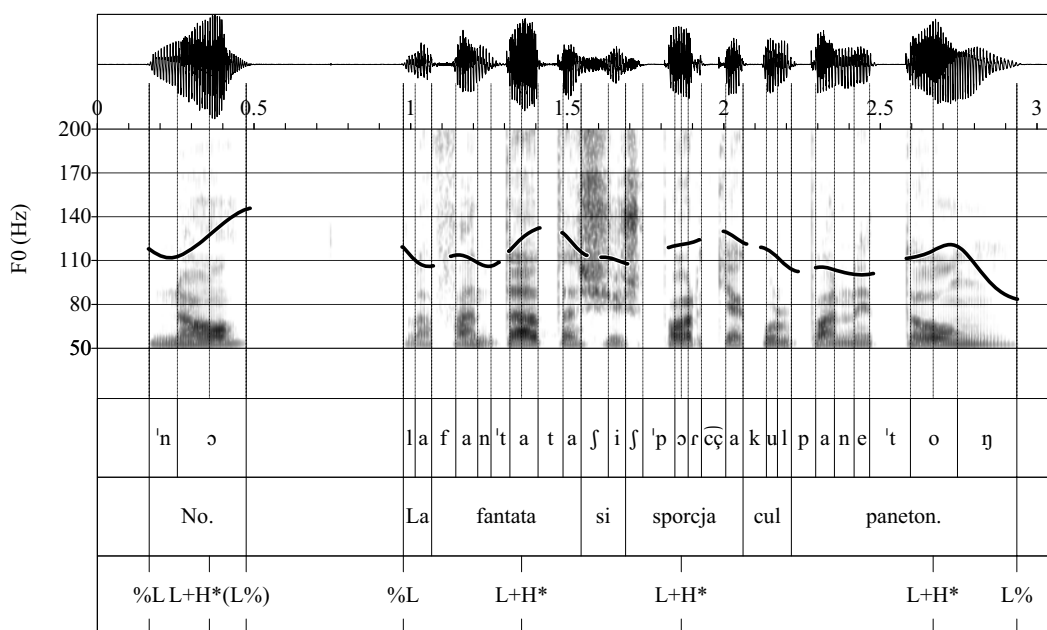

Figura 5.12 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i coda sonorant No. La fantata si sporcja cul paneton. pronunciada per l’informant d’Agrons.

Les Figures 5.13 i 5.14, finalment, aporten informacions que són crucials per entendre la fonologia entonativa del friülà. En ambdós casos, de fet, s’observa que el tonema és clarament ascendent. Cal, per tant, preguntar-se per què no s’observa la baixada final que caracteritza les declaratives amb focalització correctiva. Les hipòtesis són dues. La primera consisteix en postular que en friülà existeixen dues configuracions nuclears que codifiquen la focalització contrastiva: una ascendent-descendent (L+H* L%) que s’empra només als mots esdrúixols, als mots plans i a les peraulas agudes que tenen un nucli sil·làbic vocàlic bimoraic o bé un nucli vocàlic monomoraic amb coda sonorant, i l’altra que és ascendent (L+H* H%) i que s’utilitza només als mots aguts amb nucli monomoraic sense coda o amb coda no sonorant. Aquesta hipòtesi té un desavantatge important. De fet, si s’acceptés, implicaria d’alguna manera que l’estructura accentual condiciona la configuració nuclear subjacent, la qual cosa equivaldria a dir que la configuració nuclear subjacent està associada lèxicament amb determinades categories accentuals de mots. Això és clarament incompatible amb la idea segons la qual a les llengües romàniques l’entonació és postlèxica. La segona hipòtesi, per contra, parteix de

la idea que l'entonació en friülà és, efectivament, postlèxica i que, per tant, les diferències fonètiques que s'observen entre la corba d'F0 d'un mot com *bruma* (Figura 5.10) i la d'un mot com *bacalà* (Figura 5.14) es poden explicar a partir de processos fonològics capaços de justificar que la mateixa configuració nuclear subjacent L+H* L% es realitza com a un moviment ascendent-descendent en el primer cas i com a un moviment només ascendent en el segon. Creiem que el procés fonològic que pot explicar aquestes diferències és el *truncament* tonal, que es descriurà més en detall al proper apartat.

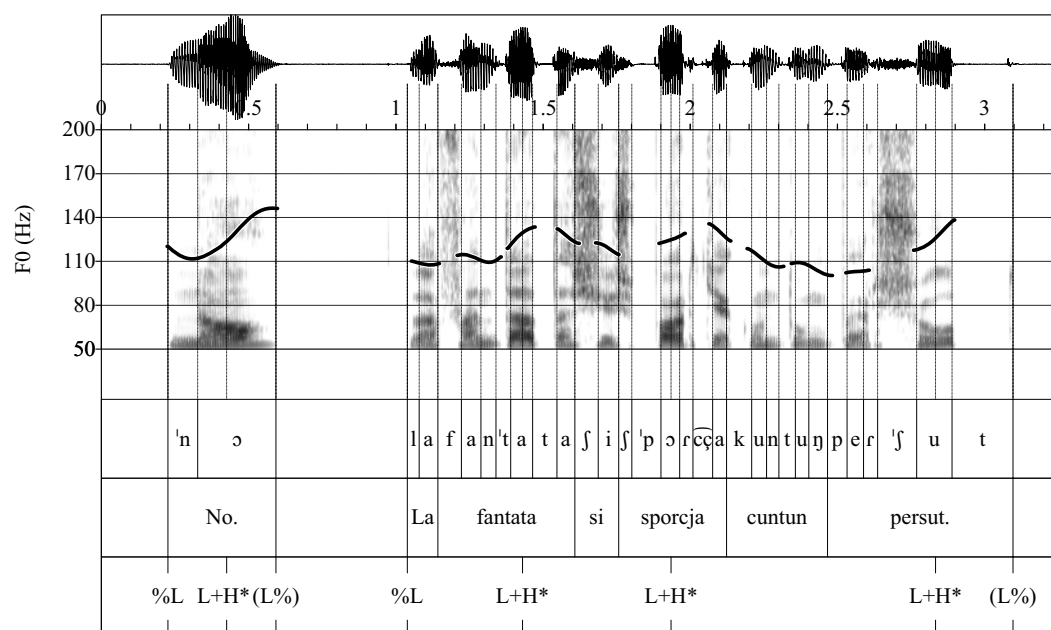

Figura 5.13 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i coda no sonorant No. La fantata si sporcja cuntun persut. pronunciada per l'informant d'Agrons.

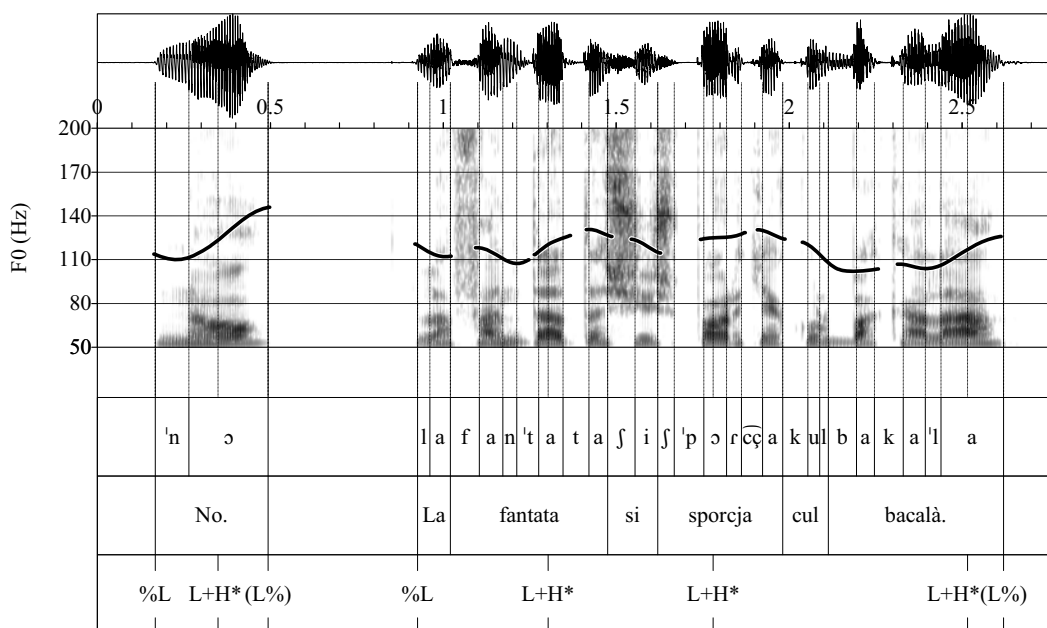

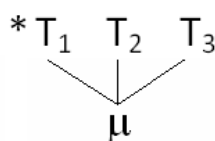
Figura 5.14 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i sense coda No. La fantata si sporcja cul bacalà, pronunciada per l’informant d’Agrons.

Abans de passar, però, a la discussió dels processos de truncament i compressió, cal extreure altres conclusions de l’observació del comportament d’F0. De fet, el que es nota si es comparen les Figures 5.11, 5.12, 5.13 i 5.14 és que a les Figures 5.11 i 5.12 la configuració nuclear tritonal L+H* L% es realitza de forma completa (és a dir, que tots els tons fonològics troben una realització fonètica) i que el nucli està format per una síl·laba pesada (amb un nucli bimoraic a la Figura 5.11 i amb una coda sonorant a la Figura 5.12). Per contra, a la Figura 5.14 la configuració tritonal L+H* L% no es realitza de forma completa, sinó que se’n realitzen només els primers dos tons, i que el nucli està format per una síl·laba lleugera. Per tant, hem de concloure que una síl·laba lleugera pot portar com a màxim dues dianes tonals, tal com preveu Yip (2002: 73) per a les llengües en què la TBU és la mora. La conclusió és que en friülà la TBU és la mora. A més, si es comparen les Figures 5.11 i 5.13, es descobreix que, per tal que la configuració tritonal L+H* L% es realitzi de forma completa, no és suficient que la síl·laba sigui travada, sinó es necessita que la coda sigui sonorant. De fet, el to final L% es realitza fonèticament a la paraula *paneton*, però no a *persut*. Aquesta observació permet validar la segona part de l’enunciat de Yip (2002: 73) que s’ha citat

anteriorment, és a dir, que en friülà la TBU no és una mora qualsevol, sinó que ha de ser o una mora vocàlica o una mora consonàntica de tipus sonorant, tal com passa a algunes llengües tonals com el Kiowa (Watkins, 1984; Gordon, 2004).

L'anàlisi de les frases il·lustrades a les Figures de 5.5 a 5.14, per tant, permet d'ampliar el repertori de regles de la fonologia entonativa del friülà amb unes altres dues regles, que s'afegeixen a les dues bàsiques citades al començament d'aquest apartat. Segons la primera d'aquestes noves regles, la TBU és la mora vocàlica o sonorant. Podem representar aquesta regla simbòlicament amb l'expressió $TBU = \mu$.

Segons la segona d'aquestes regles, una mora es pot associar com a màxim amb dues dianes tonals. Aquesta limitació no és de cap manera exclusiva del friülà, sinó que es retroba, amb algunes possibles variacions, també a les llengües tonals (Zhang, 2002). Aquesta última regla es pot representar gràficament de la forma següent:

5.1.4.1. Truncament tonal

A les Figures 5.13 i 5.14 de l'apartat anterior s'ha observat que la configuració nuclear $L+H^* L\%$ no es realitza de forma completa si s'associa amb un tonema que està format per un mot agut amb nucli vocàlic monomoraic sense coda o amb coda no sonorant. Els tonemes d'aquest tipus tenen en comú el fet de disposar només d'una TBU. Per tant, si es té en compte el fet que en friülà una TBU pot contenir com a màxim dues dianes tonals, és evident que aquests mots no disposen del nombre mínim de TBU que es requeririen per realitzar totes les dianes d'una configuració tritonal. El friülà soluciona aquesta situació de *tonal crowding*⁶ (és a dir, d'associació de més de dues dianes tonals amb una sola TBU) elidint una de les dianes tonals, en aquest cas l'última (és a dir, $L\%$). Tot i això, cal esmentar que aquesta solució no és ni molt menys general des del

⁶ S'ha preferit mantenir en anglès aquesta expressió ja que l'equivalent català (*amuntegament tonal*) no és d'ús comú.

punt de vista interlingüístic, ja que altres llengües opten per a solucions diferents. El turc, per exemple, elideix un to que no és el final (Levi, 2002) i, en l'àmbit de les llengües romàniques, el català pot solucionar el *tonal crowding* mitjançant l'allargament de la vocal tònica (Prieto i Ortega-Llebaria, 2009). Les Figures 5.15 i 5.16 exemplifiquen per al català com és possible allargar la vocal tònica d'un mot agut sense coda per realitzar una configuració tonal complexa com a L+H* L!H% (que confereix un sentit d'obvietat a un enunciat, vegeu Prieto et al., 2009). La Figura 5.15, en concret, conté la realització d'aquesta configuració tonal associada amb la paraula prosòdica *la Bàrbara*, on es nota que l'accent tonal L+H* es realitza a la síl·laba tònica *Bàr-* i les dues dianes del to de frontera L!H% estan associades cadascuna a una de les síl·labes posttòniques (*-ba-* i *-ra*, respectivament). Per contra, quan aquesta configuració nuclear s'associa amb un mot prosòdic agut sense coda com ara *el Julià*, totes quatre les dianes tonals es realitzen a la vocal tònica, que es realitza amb una durada molt superior a l'habitual (Figura 5.16).

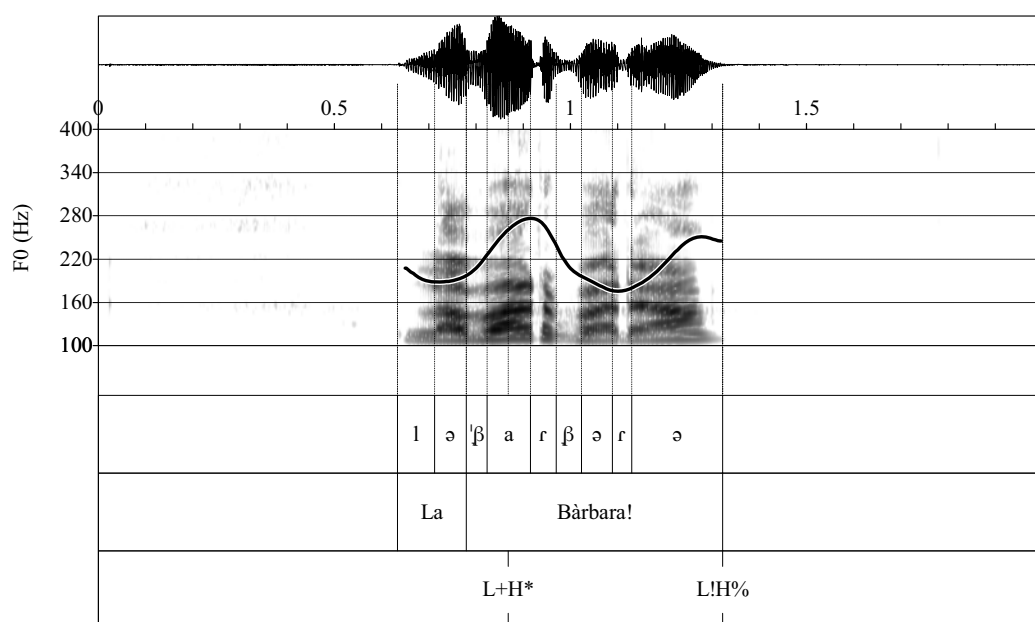

Figura 5.15 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb matís d'obvietat amb tonema esdrúixol *La Bàrbara!* pronunciada per una parlant de català central.

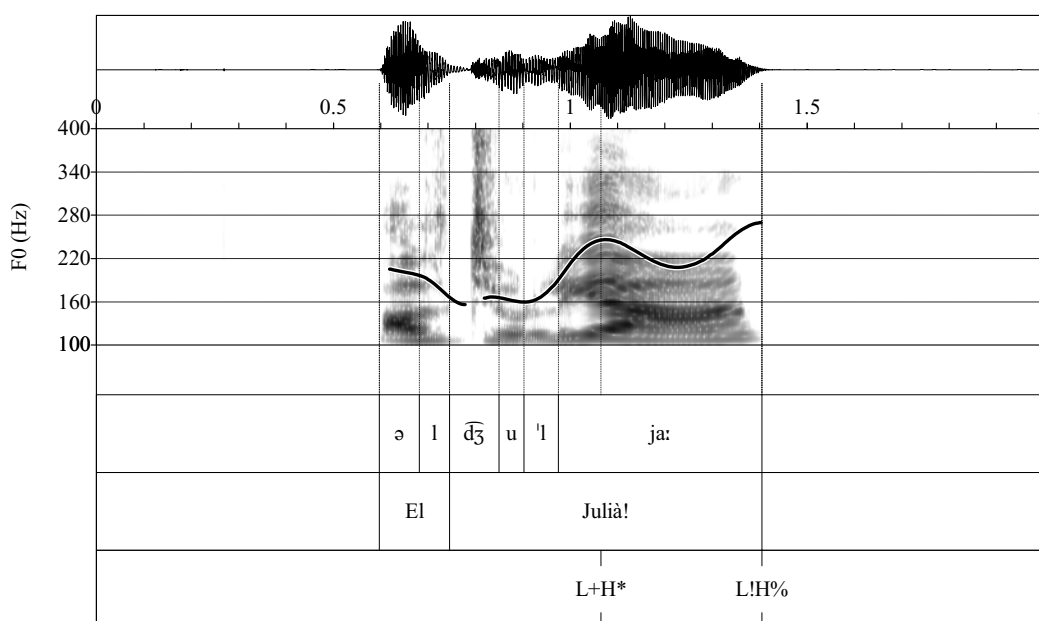

Figura 5.16 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb matís d’obvietat amb tonema agut El Julià! pronunciada per una parlant de català central.

La solució que es troba en català té l’avantatge de no infringir la primera de les regles bàsiques que hem hipotetitzat per a la fonologia entonativa del friülà (i que pot valdre, òbviament, per a altres llengües també), és a dir, MAX(T), segons la qual tots els tons fonològics s’han de realitzar fonèticament (és a dir, que no pot haver-hi truncament tonal). Cal preguntar-se per què el friülà no opta per a la mateixa solució del català i prefereix infringir una regla tan general com la que s’ha esmentat. La raó té a veure amb les característiques fonològiques segmentals del friülà que s’han descrit a l’apartat 2.1.2.1. En aquella secció, de fet, s’ha exposat que a la majoria de varietats de friülà hi ha una distinció fonètica i fonològica entre vocals tòniques breus monomoraïques i vocals tòniques llargues bimoraïques. Si en friülà s’allargués la durada de la vocal tònica per a encabir-hi més de dues dianes tonals, el resultat seria la transformació d’una vocal breu monomoraica en una vocal llarga bimoraica. Això podria comportar un canvi lèxic i, per tant, una alteració radical de l’oració des del punt de vista semàntic. Per exemple, si un parlant de friülà, en el moment en què produeix una declarativa amb focus correctiu (que està caracteritzada fonològicament per la configuració nuclear L+H* L%) acabada amb el mot agut sense coda sonorant [‘lat] (que significa ‘llet’),

optés per a l'estratègia del català, hauria d'allargar la vocal tònica i, per tant, pronunciar [ˈla:t], que significa 'llac' (Figura 5.17). Doncs és justament per no perdre els contrastos lèxics entre vocals breus i llargues –que conformen, com acabem de veure, parells mínims– que l'estratègia d'allargar la vocal no és viable en friülà, mentre sí que ho és en català, que no té distinció fonològica entre vocals monomoraïques i bimoraïques. Dit amb altres paraules, es pot hipotetitzar que en friülà existeix una altra regla, DEP(μ), que impedeix afegir mores vocàliques i que preval sobre la regla MAX(T).

Per tant, en casos de *tonal crowding*, l'única manera que té el friülà de realitzar una configuració nuclear tritonal sense perdre contrastos fonològics segmentals (que tenen un paper distintiu a nivell lèxic) és no realitzar una diana tonal, com s'exemplifica a la Figura 5.18. A la mateixa Figura 5.18 cal indicar que, tal com és habitual en d'altres sistemes d'anotació entonativa (Grice et al., 2005: 383-384), s'indica entre parèntesis el to truncat.

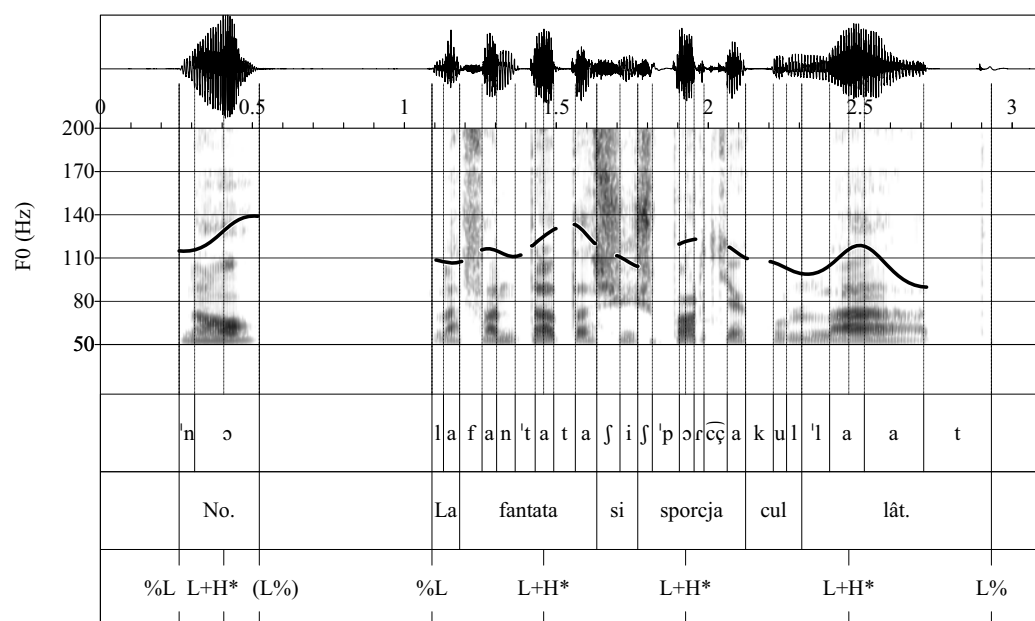

Figura 5.17 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic bimoraic i amb coda no sonorant No. La fantata si sporcja cul lât. pronunciada per l'informant d'Agrons.

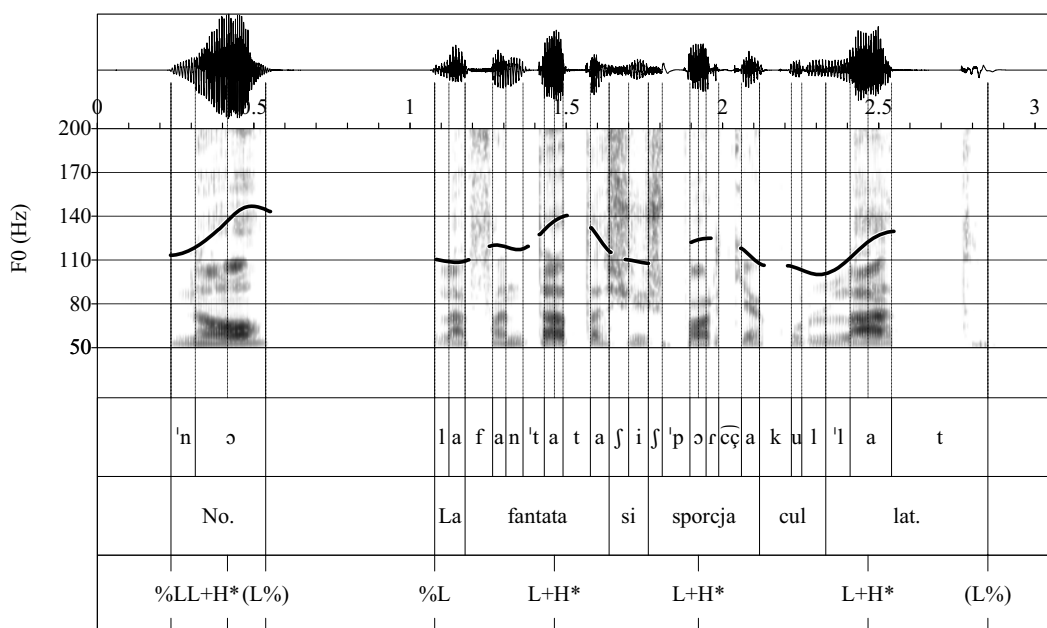

Figura 5.18 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa amb focalització correctiva amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i amb coda no sonorant No. La fantata si sporcja cul lat. pronunciada per l’informant d’Agrons.

5.1.4.2. Comprensió tonal

Un altre procés que pot afectar les configuracions nuclears és el de comprensió. En el cas del friülà per comprensió tonal entenem la realització en una mateixa TBU de dos tons que solen estar associats a TBU diferents. Per exemple, si considerem la configuració nuclear $L^* H\%$, que és típica de les interrogatives absolutes informatives, veiem que en condicions canòniques el to L^* i el to $H\%$ s’associen a TBU diferents (com passa a les Figures 5.5, 5.6 i 5.7). En els casos que s’acaben d’esmentar, la corba d’F0 es manté clarament baixa a tota la TBU de la síl·laba tònica nuclear i, a continuació, puja fins a un màxim d’F0 que se situa al final de l’última TBU de l’enunciat. Quan la TBU de la síl·laba tònica nuclear coincideix amb l’última TBU de l’enunciat (com en els casos il·lustrats a les Figures 5.8 i 5.9), la corba d’F0 descriu una pujada que va des del començament de la síl·laba tònica (i que de vegades comença fins i tot una mica abans de la vocal tònica nuclear) fins al final de l’enunciat. En aquests casos és impossible distingir fonèticament a la vocal tònica el replà entonatiu en què normalment es realitza l’accent L^* .

Tot i que la compressió tonal és omnipresent en els casos en què el mot nuclear agut no té coda sonorant, també en els casos en què hi ha una coda sonorant pot tenir lloc un procés semblant. En paraules d'aquest tipus (com ara *savalon*), la pujada cap a la diana H% final pot començar ja a la mora vocàlica. Una exemplificació d'aquesta realització apareix a la Figura 5.19, on es pot notar com F0 puja ja a la vocal tònica del nucli (mentre a la Figura 5.7 apareix un exemple on no hi ha compressió tonal en un mot agut que té les mateixes característiques segmentals).

Encara que no sigui generalitzada, a les paraules acabades amb vocal tònica breu + sonorant, aquesta tendència a la compressió explica per què a les frases interrogatives que formen el corpus fix que s'ha analitzat al Capítol 4 hi ha un percentatge notable d'estructures entonatives etiquetades automàticament com a L+H* H% quan el mot nuclear és agut i acaba en nasal (veg. apartats 4.3.2.1, 4.3.2.2, 4.3.2.3 i 4.3.2.4), mentre que en el cas de les paraules planes i esdrúixoles l'estructura predominant és clarament L* H%. Considerem que la presència de les estructures L+H* H% en els mots aguts del corpus fix no correspon a una diferència fonològica amb els mots que tenen altres estructures accentuals, sinó que es tracta d'una diferència de realització fonètica – comprimida – de la mateixa estructura subjacent L* H%.

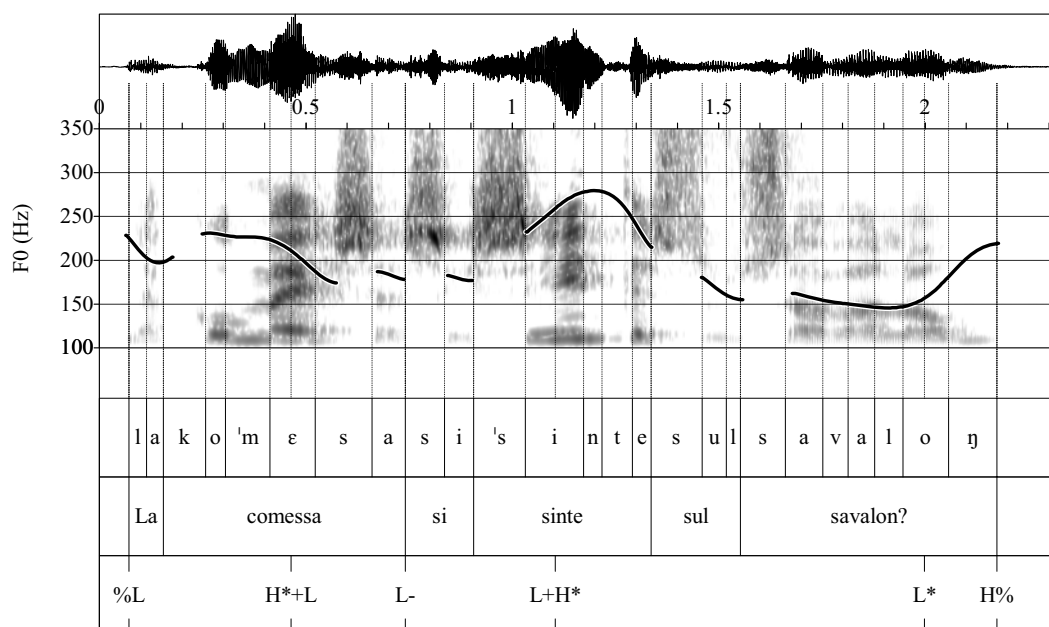

Figura 5.19 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase interrogativa absoluta amb tonema agut amb nucli vocàlic monomoraic i amb coda sonorant La *comessa* si *sinte* sul *savalon*? pronunciada per la informant de Tesis.

5.1.4.2.1. Frontera intermèdia com a diana tonal i/o com a barrera tonal

El fenomen de compressió tonal que s'ha descrit a l'apartat anterior en posició final d'enunciat és anàleg al que –almenys en algunes varietats com la d'Agrons i de Beivars– té lloc en proximitat de la frontera interna de final de subjecte de les frases declaratives. Als apartats 4.3.3.1 i 4.3.3.2, de fet, s'ha esmentat que l'últim accent del sintagma amb funció de subjecte a les dues varietats en qüestió es realitza com a una pujada amb el pic a la posttònica (L*+H) en el cas dels mots esdrúixols i plans (Figura 5.20), mentre en el cas de les paraules agudes pren la forma d'una pujada que acaba al final de la tònica (és a dir, L+H*)⁷ (Figura 5.21). En aquest cas també creiem que aquesta diferència es pot explicar a partir d'un procés fonològic de compressió tonal, que està motivat per la presència d'una frontera sintagmàtica.

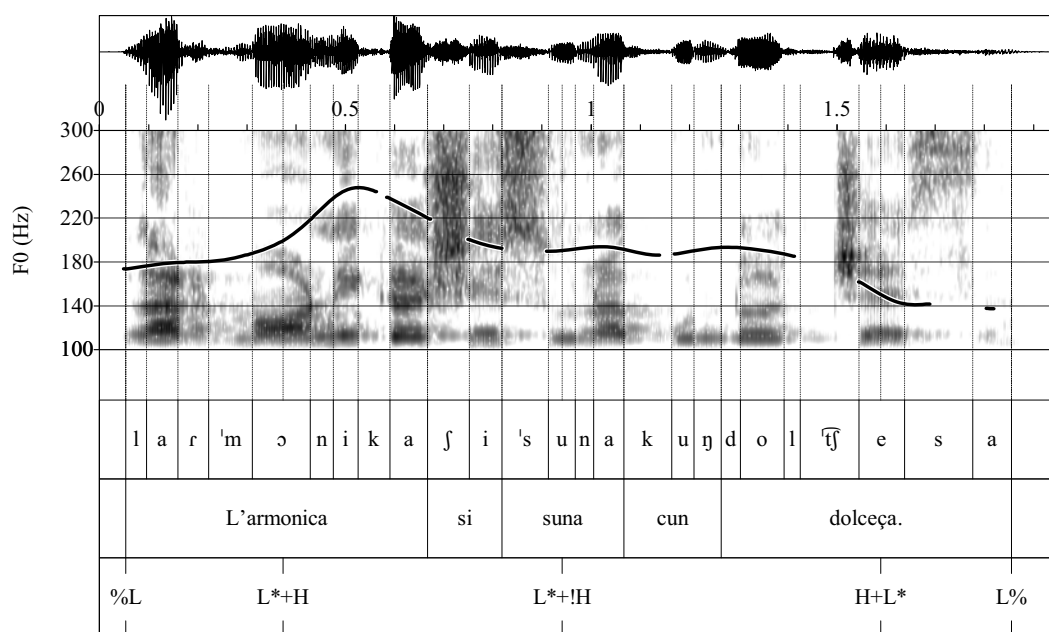

Figura 5.20 – Oscil-lograma, espectrograma, corba d'F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa neutra amb subjecte esdrúixol L'armonica si suna cun dolçeça. pronunciada per la informant d'Agrons.

⁷ En realitat els altres dos dialectes també presenten el mateix fenomen, però no arriba a ser tan evident perquè s'hi acompanya una compressió del rang tonal que fa que la pujada que es realitza a la tònica final d'un subjecte esdrúixol no sempre sigui psicoacústicament significativa.

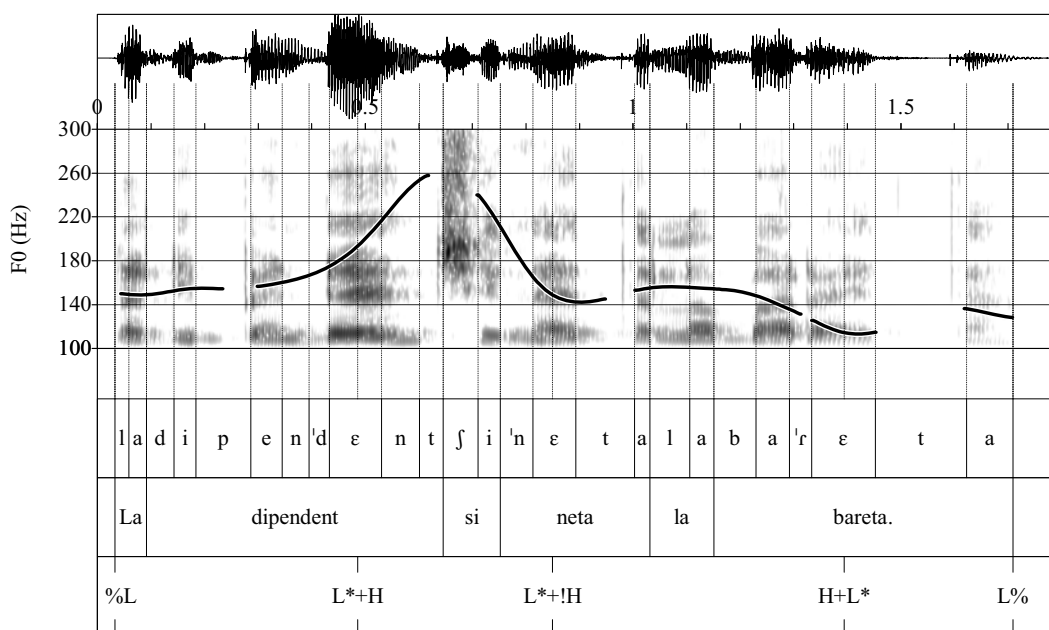

Figura 5.21 – Oscil·lograma, espectrograma, corba d’F0 en Hz, transcripció fonètica, transcripció ortogràfica i anotació entonativa de la frase declarativa neutra amb subjecte agut La dependent si neta la bareta. pronunciada per la informant d’Agrons.

Aquest comportament d’F0 permet de desenvolupar algunes consideracions sobre les realitzacions fonètiques de les fronteres internes. Tradicionalment s’ha entès que una frontera interna està marcada entonativament si hi correspon una diana tonal, és a dir, si a la corba d’F0 s’observa un esdeveniment tonal (com ara un pic o una vall) en correspondència de la frontera. En friülà, tal com s’ha vist a l’apartat 4.3.3, no hi ha prou elements com per afirmar que hi hagi una diana tonal al final del sintagma de subjecte, ja que no hi apareix regularment un pic o una vall tonal. Per tant, s’ha d’excloure que aquesta frontera sintagmàtica estigui marcada entonativament mitjançant una diana tonal. Tot i això, pel que s’ha exposat anteriorment en aquesta secció, resulta evident que l’existència de la frontera sintagmàtica té algunes conseqüències entonatives. De fet, sembla que en friülà és operativa una regla segons la qual tots els tons que estan associats a un mot s’han de realitzar fonèticament al mateix sintagma del qual el mot forma part. Segons aquesta regla, per tant, el pic a la posttònica que caracteritza l’accent L*+H que es troba al sintagma de subjecte no es pot realitzar al sintagma verbal següent. Aquesta regla no presenta cap complicació en el cas de les paraules planes i esdrúixoles, en què el to alt es realitza a la vocal posttònica del mateix

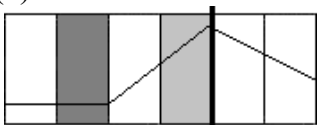
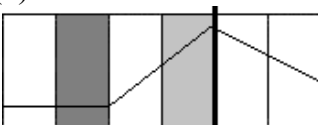
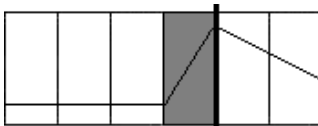
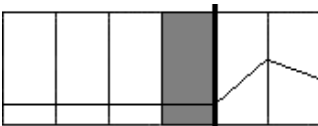
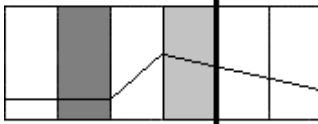
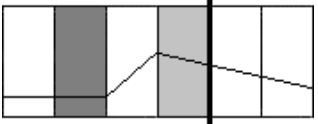
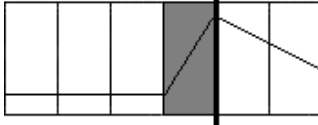
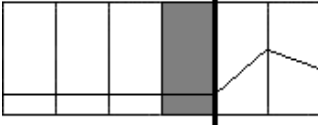
mot. En el cas dels mots aguts, per contra, per tal de no infringir-la hi hauria dues solucions: o bé no realitzar el to alt –la qual cosa contravindria el principi MAX(T)– o bé realitzar-lo però no en posició canònica (és a dir, no a la síl·laba posttònica, sinó a la tònica mateixa). És evident, pels resultats que s’han presentat anteriorment, que el friülà opta per a la segona d’aquestes solucions, que es configura com un cas de compressió tonal (veg. p.ex. Figura 5.21).

Es pot concloure, per tant, que tot i que en friülà la frontera sintagmàtica al final del subjecte de les declaratives no està marcada entonativament per una diana tonal, sí que la presència de la frontera sintagmàtica té conseqüències entonatives, ja que el límit entre els dos sintagmes actua com a una barrera que impedeix que els tons associats amb l’últim mot del primer sintagma es realitzin a una TBU que pertany al sintagma següent. Per això, hipotetitzem que la frontera sintagmàtica en friülà no es realitza com a diana tonal sinó com a barrera tonal.

De fet, aquests dos correlats entonatius d’una frontera sintagmàtica no són incompatibles, i tant poden existir de manera conjunta com de manera independent l’una de l’altra. La Taula 5.5 il·lustra, amb l’auxili d’algunes representacions estilitzades de la línia entonativa, quina podria ser la corba d’F0 en el cas d’un accent tonal L*+H associat amb mots esdrúixols i aguts en presència d’una frontera sintagmàtica realitzada com a diana tonal i/o com a barrera tonal. A les representacions esquemàtiques que es presenten, cada rectangle representa una síl·laba. La síl·laba tònica del mot està marcada en gris fosc i l’última síl·laba, si no coincideix amb la tònica, en gris clar. La frontera sintagmàtica està simbolitzada per una línia vertical més gruixuda que separa les síl·labes. La corba d’F0 estilitzada està representada per una línia.

El cas del sintagma de subjecte de les declaratives del friülà correspon amb la cel·la (3) de la Taula 5.5. Una comparació interlingüística, que supera els objectius d’aquesta tesi, podria confirmar o desmentir l’existència de les situacions que estan resumides a les cel·les (1), (2) i (4) de la taula. En aquest treball ens limitem a observar que la base de dades d’AMPER-CAT (Martínez Celdrán i Fernández Planas, 2003-2012) ofereix alguns exemples interessants en aquest sentit. Si s’analitzen les dades de la varietat de castellà parlada a Lleida, per exemple, es nota que mentre l’informant femení opta majoritàriament per a solucions del tipus (1) (veg. Figures 5.22 i 5.23), l’informant

masculí opta més aviat per a solucions del tipus (4) (veg. Figures 5.24 i 5.25), la qual cosa suggereix fortament que caldria també estudiar si les quatre estratègies que s'han descrit anteriorment són realment alternatives i incompatibles o bé si poden coexistir a la mateixa llengua, al mateix dialecte i fins i tot a un mateix informant. Independentment de la coherència amb què les llengües o els parlants trien una d'aquestes possibles combinacions, creiem que haver destacat l'existència de dos possibles efectes entonatius d'una frontera sintagmàtica podria constituir una contribució interessant d'aquest treball.

			Frontera com a barrera tonal	
			sí	no
Frontera com a diana tonal	sí	esdr.	(1) 	(2)
		agu.		
	no	esdr.	(3) 	(4)
		agu.		

Taula 5.5 – Representació estilitzada de la corba d'F0 en el cas d'un accent tonal L+H associat amb mots esdrúixols i aguts en presència d'una frontera sintagmàtica realitzada com a diana tonal i/o com a barrera tonal.*

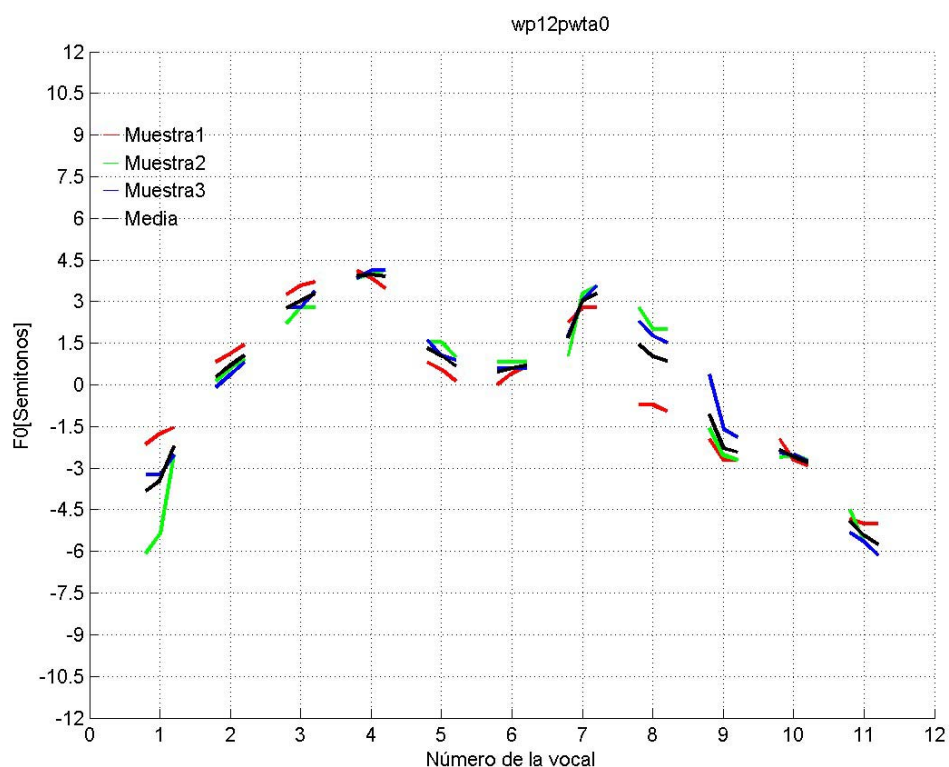

Figura 5.22 – Corba d’F0 en st de les tres repeticions i de la mitjana la frase declarativa neutra amb subjecte esdrúixol La cítara se toca con paciencia pronunciada per la informant de castellà de Lleida.

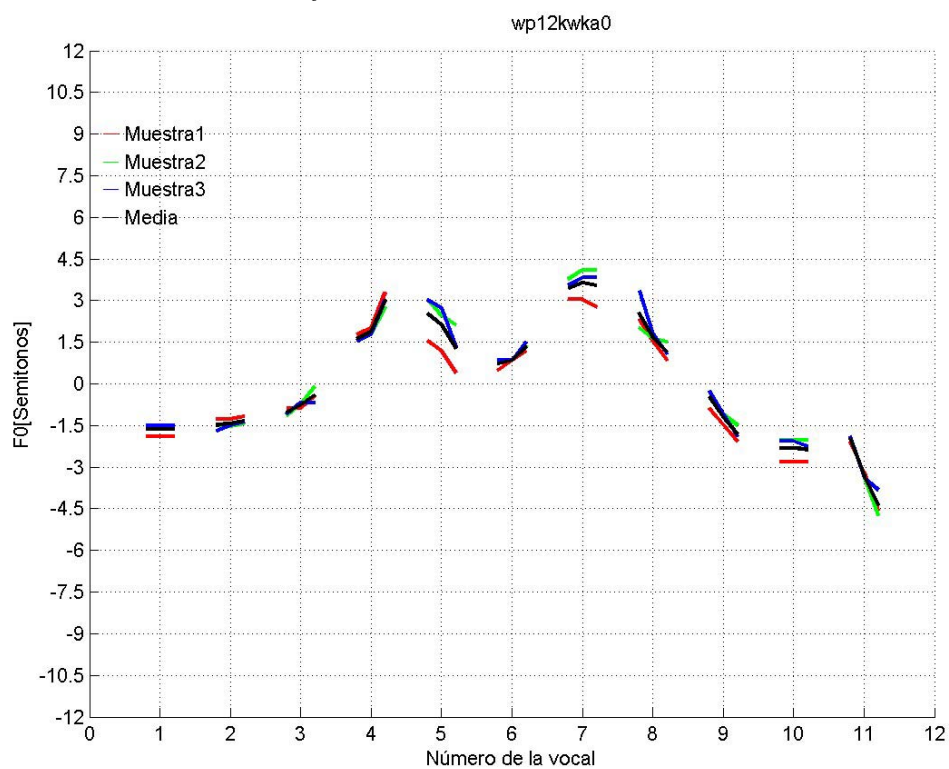

Figura 5.23 – Corba d’F0 en st de les tres repeticions i de la mitjana la frase declarativa neutra amb subjecte agut El saxofón se toca con obsesión pronunciada per la informant de castellà de Lleida.

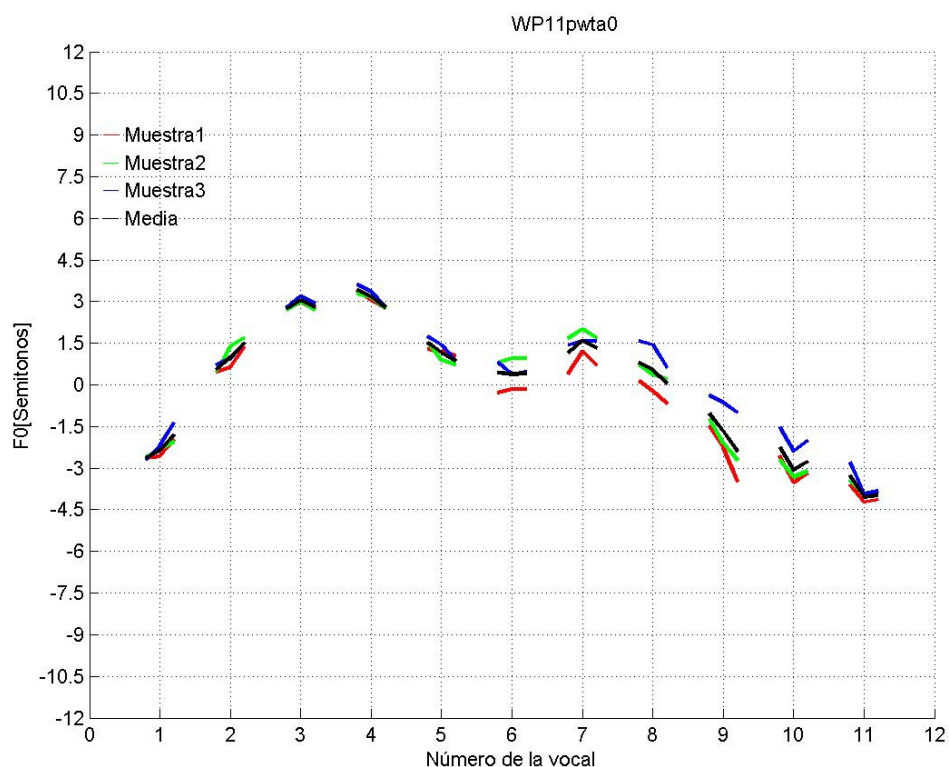

Figura 5.24 – Corba d’F0 en st de les tres repeticions i de la mitjana la frase declarativa neutra amb subjecte esdrúixol La cítara se toca con paciencia pronunciada per l’informant de castellà de Lleida.

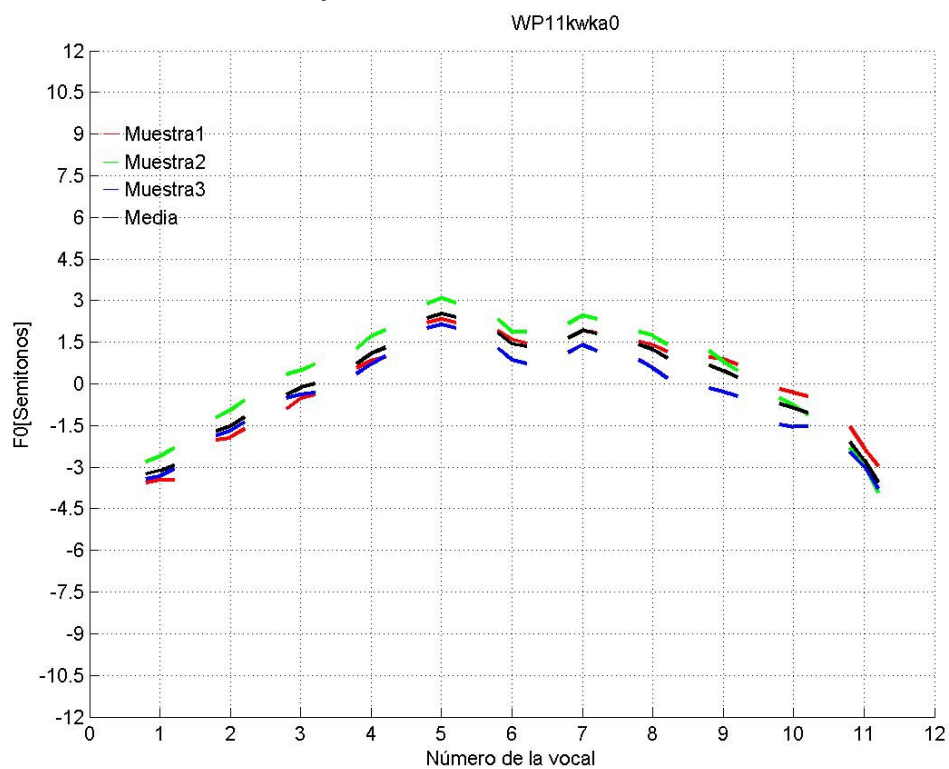

Figura 5.25 – Corba d’F0 en st de les tres repeticions i de la mitjana la frase declarativa neutra amb subjecte agut El saxofón se toca con obsesión pronunciada per l’informant de castellà de Lleida.

5.1.4.3. Altres casos d'al·lotonicitat

Els processos fonològics que s'han descrit als apartats 5.1.4.1 (truncament), 5.1.4.2 (compressió en proximitat d'una frontera final) i 5.1.4.2.1 (compressió en proximitat d'una frontera intermèdia) estan activats pel context, en el sentit que tant el truncament com la compressió no són estratègies que els parlants posen en pràctica en qualsevol context, sinó només quan hi ha una discrepància entre el nombre de tons subjacents que s'han de realitzar i el nombre de TBU disponibles a un tonema o a un sintagma. Per això els casos d'al·lotonicitat que s'han descrit als tres apartats en qüestió per als mots aguts (o, més ben dit, per a alguns tipus de mots aguts) no són l'efecte d'una variació lliure, sinó que són contextuals.

A més a més, en friülà existeixen altres casos d'al·lotonicitat en els quals un mateix fonema entonatiu pot tenir realitzacions al·lotòniques que s'alternen lliurement, és a dir, de manera independent del nombre de tons i de TBU a disposició. Als propers dos apartats discutirem dos casos d'al·lotonicitat que són importants en una perspectiva de comparació interlingüística.

5.1.4.3.1. Realitzacions al·lotòniques de L*+H

Per a algunes llengües romàniques com el català i el castellà s'ha discutit de l'existència d'un contrast fonològic entre dos tipus de pujades tonals amb el pic a la posttònica, diferenciades pel punt on comença l'ascens d' F_0 (Face i Prieto, 2007; Estebas i Prieto, 2008; Prieto et al., 2009; Martínez Celadrán i Fernández Planas, 2010). Segons la proposta dels sistemes d'anotació entonativa Sp_ToBi i Cat_ToBI (Estebas i Prieto, 2008; Prieto et al., 2009), si la pujada tonal comença al principi de la síl·laba tònica, l'estructura corresponent s'etiqueta $L+>H^*$; mentre si la pujada tonal comença al final de la tònica, s'etiqueta L^*+H . L'accent $L+>H^*$ està descrit com a típic dels mots prenuclears a les frases declaratives de focus ample, mentre L^*+H està descrit com a característic de les posicions accentuals prenuclears a les preguntes antiexpectatives (Face i Prieto, 2007).

Les dades recollides en el marc d'aquesta tesi mostren que en friülà la posició en què comença la pujada d' F_0 que culmina a la síl·laba posttònica no és distintiva, per això no

hi ha elements que permetin hipotetitzar l'existència d'un accent $L+>H^*$ fonològicament diferent de L^*+H . La manca d'aquest contrast emergeix si s'observen les dades acústiques relatives al nucli del subjecte de les frases declaratives de focus ample de tots els dialectes investigats. La Figura 5.26 ofereixen un exemple de les dues realitzacions al·lotòniques de l'accent L^*+H . Al panell superior, de fet, es nota com F_0 es manté baix a la síl·laba tònica del subjecte (és a dir, *-mo-*), sense que hi hagi cap diferència tonal psicoacústicament significativa amb la pretònica. Al panell inferior, per contra, que representa una altra repetició de la mateixa frase produïda per la mateixa parlant, es nota que l'ascens tonal comença des del començament de la síl·laba tònica del subjecte.

L'alternança entre les dues formes al·lotòniques d'ascens tonal culminat a la síl·laba posttònica que s'han presentat a la Figura 5.26 no és anecdòtica i limitada a l'exemple en qüestió, sinó que es manifesta amb regularitat a tot el corpus. Aquesta alternança es pot evidenciar a llarga escala gràcies a les fórmules descrites al Capítol 3, que permeten distingir entre tres tipus d'accents amb el pic a la posttònica. D'una banda hi ha l' L^*+H clàssic, que es realitza com a un to estable a la gamma baixa del parlant associat amb la síl·laba tònica i una pujada entre la tònica i la posttònica. De l'altra banda, tenim les estructures $(L+H^*)+H$ i $L+(H^*+H)$, que indiquen que hi ha una pujada significativa entre la síl·laba pretònica i la tònica i que, juntes, corresponen amb la realització fonètica de l'accent $L+>H^*$ proposat per al Cat_ToBI i l'Sp_ToBI. Una anàlisi estadística dels nuclis esdrúixols i plans dels subjectes de les frases declaratives de tots els punts d'enquesta⁸ revela que L^*+H i $L+>H^*$ (és a dir, $L+(H^*+H)$ o $(L+H^*)+H$) s'alternen i coexisteixen, sense que la posició accentual (plana o esdrúixola) o el dialecte tinguin efectes diferenciadors. La realització L^*+H , de fet, apareix 146 vegades en total (aproximadament 2/3 del total), mentre les realitzacions equivalents a $L+>H^*$ apareixen 64 vegades (aproximadament 1/3 del total). El fet que, en la mateixa posició sintagmàtica d'una mateixa modalitat oracional apareguin de manera regular tan L^*+H com $L+>H^*$ indica que en friülà no tenen un paper distintiu i, per tant, corresponen a diferents realitzacions d'un mateix accent tonal subjacent, que etiquetem L^*+H .

⁸ Considerem només els sintagmes de subjecte que acaben amb una paraula esdrúixola o plana perquè els mots aguts en aquella posició són afectats pel procés de compressió que s'ha descrit a l'apartat anterior.

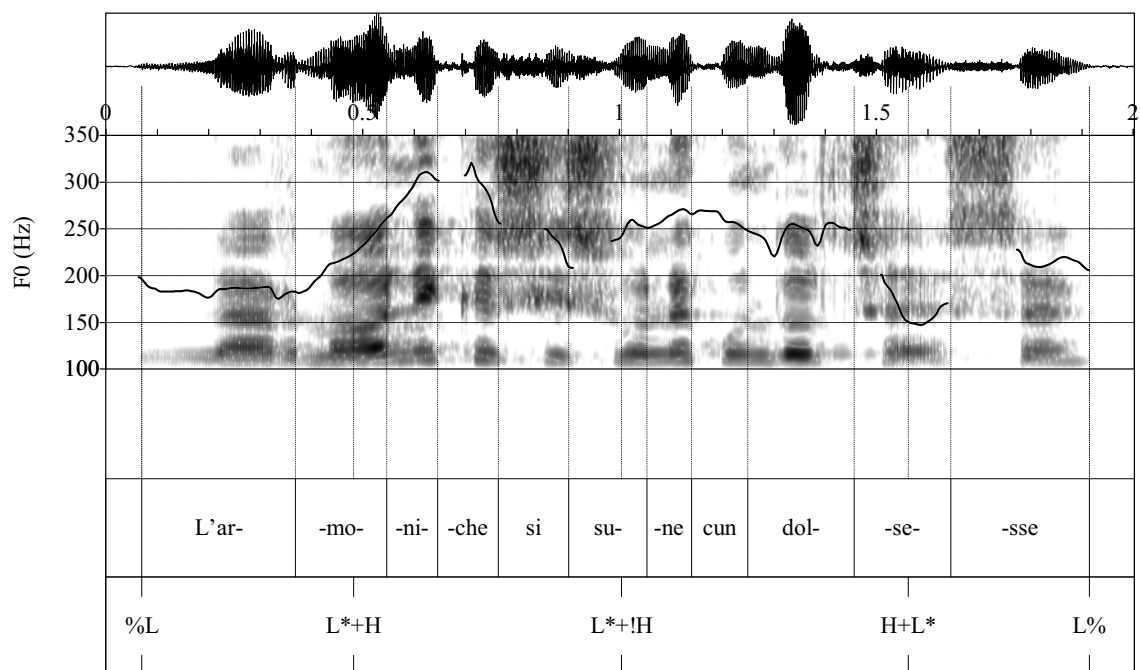
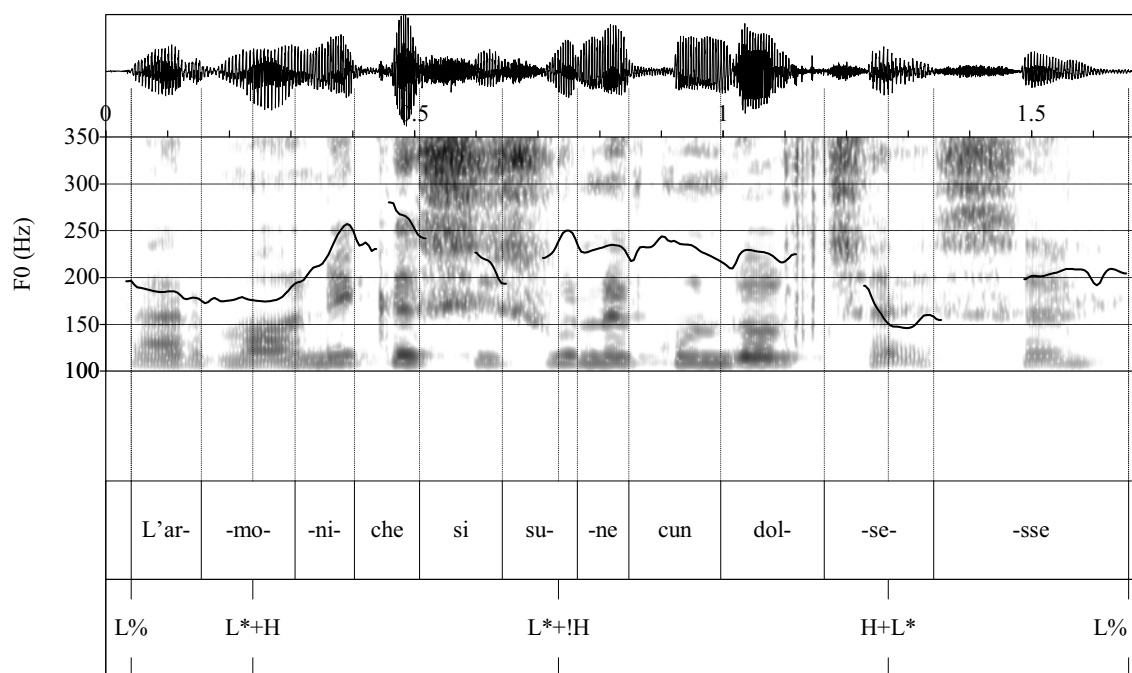

Figura 5.26 – Corba d’F0 en Hz, transcripció ortogràfica per síl·labes i anotació entonativa de dues repeticions de la frase declarativa neutra L’armoniche si sune cun dolsesse pronunciada per l’informant de Beivars.

5.1.4.3.2. Realitzacions al·lotòniques de L%

Al llarg del Capítol 4 s'ha fet referència diverses vegades a l'existència d'un tonema ascendent a les declaratives neutres del friülà (vegeu apartats 4.3.1, 4.3.2 i 4.3.3).

S'ha vist que a *tots* els dialectes hi ha un percentatge de declaratives acabades en un to alt. Aquest percentatge va des d'un mínim d'un 1% (al dialecte septentrional d'Agrons i a l'occidental de Tesis), fins a un màxim d'un 90% (als dialectes central de Beivars i oriental de Gradisca). Per contra, a les interrogatives absolutes el percentatge de tons de frontera final alts és del 100% a tots els dialectes i mai no hi apareix el to L%.

A més, s'ha observat que també als punts d'enquesta on el percentatge de declaratives ascendents és proper al 100%, hi ha una diferència de rang tonal mitjà entre la frontera final alta de les declaratives i la frontera final alta de les interrogatives, ja que la primera és més baixa de mitjana (veg. Apartat 4.3.1). La Taula 5.6 permet de comparar els valors mitjans, mínims i màxims del moviment tonal que hi ha entre la síl·laba tònica nuclear i el final de la frase a tots els punts d'enquesta i per a ambdues modalitats oracionals (els valors positius indiquen un ascens tonal i els negatius un descens). El que es veu és que a tots els punts d'enquesta les frases interrogatives estan caracteritzades per un ascens tonal mitjà d'almenys 4,5 st, mentre la pujada a les frases declaratives es manté per sota dels 3,5 st. A més, s'observa que el valor màxim de la pujada que trobem a les frases declaratives de cada punt d'enquesta sempre és molt més baix del màxim que registrem per a les frases interrogatives. De manera semblant, el valor mínim de l'ascens tonal de les interrogatives sempre és més elevat que el valor mínim de la pujada de les declaratives. Per tant, hom pot concloure que, mentre que per a les interrogatives no es nota cap diferència interdialectal que s'hagi d'evidenciar, pel que fa a les frases declaratives es poden diferenciar dos grups de punts d'enquesta. D'una banda tenim Agrons i Tesis, on les declaratives poden acabar en un rang que va des d'una baixada que de mitjana no arriba a un semitò (per tant, segons el llinard establert no és perceptible) fins a una pujada ocasional d'un parell de semitons (2,8 a Agrons, 1,8 a Tesis). De l'altra banda es troben els dialectes centreorientals de Beivars i Gradisca, on les declaratives sempre acaben amb una pujada menys marcada que la que s'observa a les interrogatives i que està compresa entre un mínim proper a zero (0,7 a

Beivars, 0,1 a Gradisca) i un màxim molt superior al llindar de perceptibilitat (4,4 st a Gradisca i 7,2 st a Beivars).

		Mitjana	Màxim	Mínim	Desviació estàndard
Agrons	decl.	-0,6	2,8	-2,8	0,9
	int.	5,2	10,3	1,8	1,9
Beivars	decl.	3,5	7,2	0,7	1,4
	int.	5,5	10,2	3,2	1,2
Gradisca	decl.	2,3	4,4	0,1	0,9
	int.	8,1	12,2	4,7	1,4
Tesis	decl.	-0,8	1,8	-3,1	0,9
	int.	4,5	7,5	2,0	1,3

Taula 5.6 – Valors mitjans, màxims, mínims i desviació estàndard en st del moviment tonal entre la síl·laba tònica nuclear i el final de l'enunciat, per modalitat d'enquesta i modalitat oracional.

L'anàlisi estadística de les dades revela que la correlació bivariada (correlació de Pearson) que existeix entre la modalitat oracional i el moviment tonal final és significativa bilateralment al nivell 0,01 per a cada punt d'enquesta. Per això, s'ha de concloure que hi ha una diferència estadísticament significativa entre els moviments tonals que s'observen al final de l'enunciat de les dues modalitats oracionals.

El gràfic de barres d'error que es presenten a la Figura 5.27 permet d'observar que en correspondència amb els 4 st d'ascens hi ha un llindar que separa els moviments tonals característics de les declaratives i de les interrogatives. De fet, mentre els valors mitjans i els intervals de fiabilitat del 95% dels ascensos de les interrogatives es col·loquen per sobre de la línia dels 4 semitons, els moviments tonals que caracteritzen el final de les declaratives se situen per sota d'aquesta línia (és a dir, que o bé són negatius –i, per tant, F0 baixa– o bé són positius i menors de 4 –i, per tant, F0 puja, però no tant com a les interrogatives).

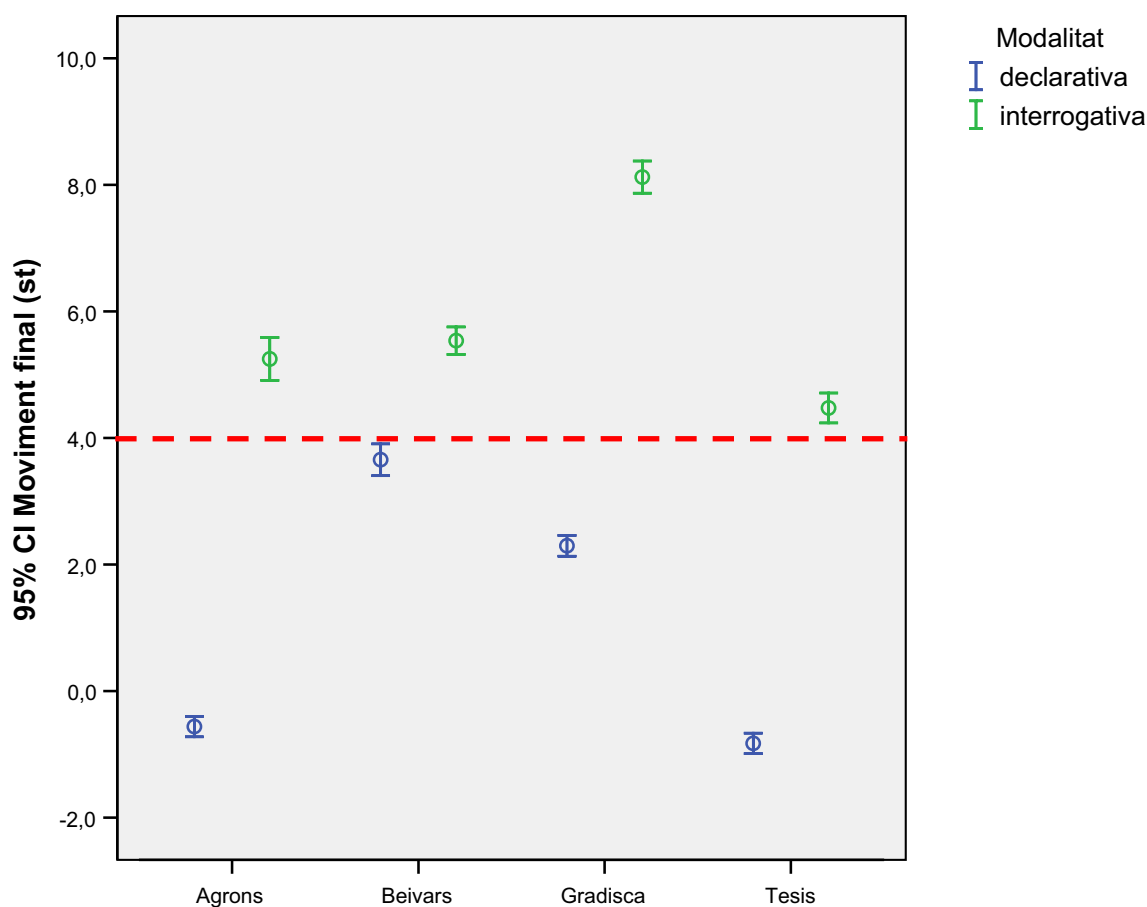

Figura 5.27 – Barres d’error del moviment tonal final per punt d’enquesta i modalitat oracional, amb la representació gràfica del valor mitjà del moviment en st i de l’interval de fiabilitat del 95% i amb la indicació del llindar de +4 st.

La conclusió fonològica que es pot extreure d’aquestes observacions fonètiques és que en friülà existeixen dos tipus de moviments tonals al final de l’enunciat que són contrastius ja que estan associats amb dues modalitats oracionals diferents. El primer és un moviment de pujada, típicament superior a 4 st, que caracteritza les interrogatives absolutes i que es pot etiquetar com a H%. El segon moviment, que caracteritza les declaratives, pot ser una baixada, o bé un manteniment, o bé un ascens que típicament no arriba als 4 st. Tota aquesta gamma de moviments per sota del llindar dels 4 st representen variacions al·lotòniques d’un mateix to que podem definir “no alt”, i per tant, proposem etiquetar-los fonològicament com a L%.

5.2. Observacions conclusives

En aquest capítol s'ha esbossat una primera aproximació a una interpretació fonològica de l'entonació del friülà fonamentada en l'anàlisi acústica de les dades fonètiques. Tot i això, com s'ha insistit diferents vegades al llarg del capítol, considerem que per dur a terme una representació adequada de la fonologia entonativa del friülà es necessiten més recerques dissenyades *ad hoc* per estudiar amb més profunditat cadascun dels quatre grans temes que s'han tocat a les pàgines anteriors (és a dir, la descripció de les unitats entonatives i de les seves fronteres, la representació mètrica del text, l'inventari del tons fonològics i la descripció de les regles d'implementació que expliquen com els tons subjacents es realitzen fonèticament).

